

Materiały
edukacyjne
do wystawy
elementarnej

POLACY RATUJĄCY ŻYDÓW W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

POLACY RATUJĄCY ŻYDÓW W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ

Materiały edukacyjne

do wystawy elementarnej Instytutu Pamięci Narodowej

Wydawnictwo przygotowane przez Oddział Instytutu Pamięci Narodowej – Komisję Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Rzeszowie, ul. Juliusza Słowackiego 18, 35-060 Rzeszów
Oddziałowe Biuro Edukacji Narodowej w Rzeszowie

Autorzy wystawy: dr hab. Elżbieta Rączy, Jakub Izdebski

Koncepcja plastyczna wystawy: Aleksandra Kaiper-Miszułowicz

Opracowanie graficzne wystawy: Karol Czechowicz

Moduł edukacyjny: Zenon Fajger

Strefa edukacji: Zenon Fajger

Recenzja merytoryczna wystawy: dr Aleksandra Namysło, dr hab. Filip Musiał

Recenzja materiału edukacyjnego: dr Joanna Kordzikowska

Fotografie i dokumenty ze zbiorów:
Muzeum Polaków Ratujących Żydów podczas II Wojny Światowej im. Rodziny Ulmów w Markowej Muzeum w Przeworsku,
Muzeum Historycznego Miasta Krakowa,
Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN w Warszawie,
Narodowego Archiwum Cyfrowego,
Archiwum Państwowego w Krakowie,
Żydowskiego Instytutu Historycznego,
Wikimedia Commons

a także prywatnych kolekcji:
Ludwika Majkuta, Mateusza Szpytmy, Michała Kalisza, rodziny Lipińskich, Igora Witowicza, Krystyny Esteves,
ks. Piotra Walendzika, Leona Chameidesa, Jerzego Bandera, Marii Urbanowicz, Grzegorza Łubczyka

i publikacji:

The Encyclopedia of the Righteous Among the Nations Rescuers of Jews during the Holocaust, Jerusaleń 2004
Grzegorz Górny, *Sprawiedliwi. Jak Polacy ratowali Żydów przed Zagładą*, Warszawa 2013

Na okładce: Wiktoria i Józef Ulmowie (ze zbiorów Mateusza Szpytmy/Muzeum Polaków Ratujących Żydów podczas II Wojny Światowej im. Rodziny Ulmów w Markowej)

Projekt graficzny i skład w oparciu o layout wystaw elementarnych:
Ktaryna Hudzicka-Chochorowska

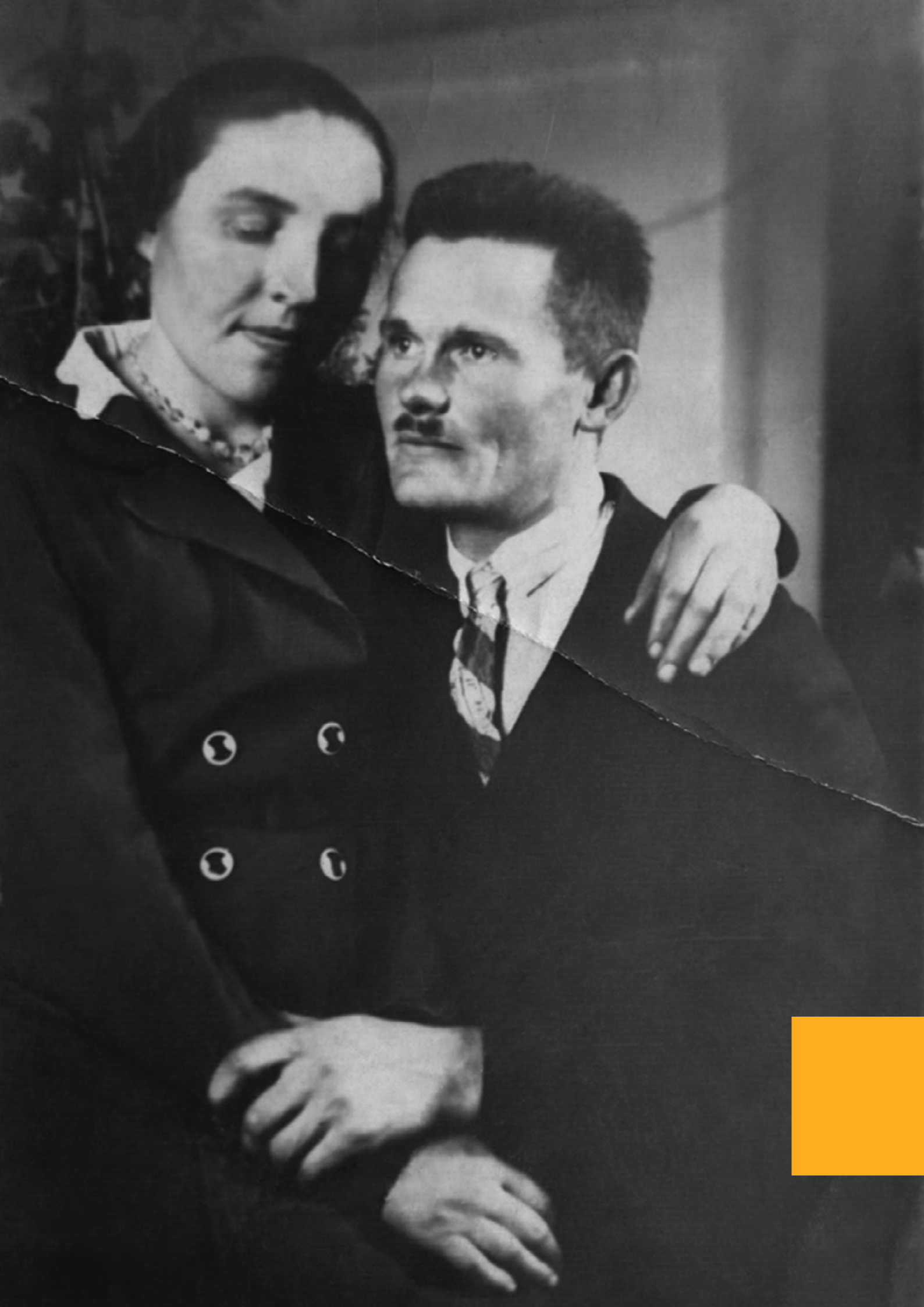
© Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Oddział w Rzeszowie

Rzeszów 2021

SPIS TREŚCI

5	Wystawy elementarne Instytutu Pamięci Narodowej
7	Podział terytorialny ziem polskich po 1939 r.
10	Terror
14	Polacy represjonowani za pomoc udzielaną Żydom
20	Pomoc indywidualna
27	Pomoc duchowieństwa
32	Pomoc zorganizowana
36	Pomoc poza granicami okupowanego kraju
41	W zagrożeniu
46	Poświadczenia uratowanych o udzielonej im pomocy
50	Polacy represjonowani za pomoc Żydom
55	Moduł edukacyjny
63	Wybrana bibliografia
64	Polecamy

Wystawy elementarne Instytutu Pamięci Narodowej

Kilka słów o projekcie

Wystawy elementarne są projektem edukacyjnym IPN, którego celem jest wsparcie osób zajmujących się edukacją historyczną materiałami prezentującymi podstawowe tematy z historii Polski XX w. Nasze wystawy eksponują wybrane zagadnienia w oparciu o aktualny stan badań naukowych i wypełniają lukę w treściach, dotyczących najważniejszych wydarzeń historycznych. Składają się z kilkunastu plansz, bogatych ikonograficznie i nie przeciążonych informacjami. Są ogólnodostępne dla wszystkich potencjalnych użytkowników, dzięki umieszczeniu ich na stronie internetowej (ipn.gov.pl, zakładka: edukacja), w postaci pliku o jakości odpowiedniej do wydrukowania bądź wykorzystania w wersji cyfrowej. Wystawy budowane są w oparciu o szablonową i rozpoznawalną szatę graficzną, dzięki czemu tworzą jednolitą bazę pomocy edukacyjnych.

Jednym z tematów opracowanych w ramach wystaw elementarnych jest pomoc Polaków dla ludności żydowskiej podczas II wojny światowej. Wystawa elementarna „Polacy ratujący Żydów w czasie II wojny światowej” przybliży to zagadnienie, pokazując wybrane aspekty polskiej pomocy zarówno indywidualnej jak i zorganizowanej podejmowanej na terenie okupowanej Polski ale również poza jej granicami poprzez polskie władze na uchodźctwie i jako indywidualne inicjatywy polskich dyplomatów. Wystawa przedstawia również szerszy kontekst okupacyjnej rzeczywistości i terroru okupanta, a także represje, które dotknęły osoby zaangażowane w pomoc Żydom. Nie pomija również problemu donosicielstwa i innych działań części Polaków utrudniających udzielanie pomocy.

Elementem wzbogacającym poszczególne plansze są udostępnione Państwu „Materiały edukacyjne”, w których oprócz broszurowej wersji ekspozycji znajdują się propozycje ułatwiające zbudowanie samodzielnej lekcji poświęconej tej tematyce. Broszura została wyposażona w aparat dydaktyczny w postaci tekstów źródłowych, ćwiczeń, które można wykorzystać w pracy z młodzieżą.

◀ *Wiktor i Józef Ulmowie (ze zbiorów Mateusza Szpytmy/Muzeum Polaków Ratujących Żydów podczas II Wojny Światowej im. Rodziny Ulmów w Markowej)*

Wskazówki jak korzystać z „Materiałów edukacyjnych do wystawy elementarnej IPN”

- ▶ Korzystając z „Materiałów edukacyjnych...” warto zwrócić uwagę na ich części składowe, które znacznie ułatwią Państwu pracę i pozwolą zmaksymalizować jej efekty.
- ▶ Broszura zawiera całość wystawy elementarnej, z tytułami odnoszącymi się do przedstawianego zagadnienia.
- ▶ Materiał historyczny zawarty w wystawie nie rozgranicza treści przeznaczonych do prezentacji w klasach szkoły podstawowej i klasach szkoły ponadpodstawowej. Ze względu na tematykę nie jest ona wskazana w młodszych klasach szkoły podstawowej.
- ▶ Po każdej planszy znajduje się moduł „Strefa edukacji” pozwalający na łatwiejsze przygotowanie się do omówienia tej części wystawy. „Zwróć uwagę na...” umożliwia uporządkowanie toku narracji, w oparciu o najważniejsze zagadnienia. Odnosi się do tekstu wystawy i materiału ikonograficznego. „Czy wiesz, że...” pozwala natomiast na rozszerzenie i wzbogacenie informacji bez konieczności sięgania po dodatkowe opracowania.
- ▶ Ostatnia plansza wystawy (s. 50-53) zawiera bilans wydarzeń, przedstawiający w ujęciu statystycznym fakty historyczne.
- ▶ Wydawnictwo kończy moduł edukacyjny stanowiący propozycję rekapitulacji materiału zawartego w wystawie. Składa się on z ćwiczeń dla ucznia o zróżnicowanym stopniu trudności, gotowych do wykorzystania w trakcie zajęć edukacyjnych. Dla odbiorcy o ponadpodstwowym poziomie edukacji przygotowano propozycję pracy z tekstami źródłowymi.
- ▶ W „Materiałach edukacyjnych...” zamieszczono również spis najnowszych publikacji poświęconych tematyce związanej z pomocą udzielaną Żydom przez Polaków podczas II wojny światowej, propozycje gotowych materiałów edukacyjnych i popularyzatorskich, które można znaleźć w internecie, a także tytuły wystaw, adresy portali tematycznych i wykaz muzeów posiadających najważniejsze ekspozycje stałe poświęcone tej tematyce.

Powodzenia!

PODZIAŁ TERYTORIALNY ZIEM POLSKICH PO 1939 R.

Po ataku III Rzeszy i Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich (ZSRS) na Polskę we wrześniu 1939 r. jej tereny znalazły się pod dwiema okupacjami. Do Niemiec przyłączono północną, zachodnią i południowo-zachodnią część Rzeczypospolitej. Z terenów, które nie zostały wcielone do Rzeszy utworzono Generalne Gubernatorstwo. Ziemie na wschód od rzek Bug i San zagarnął ZSRS. Po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej w czerwcu 1941 r. cały przedwojenny obszar Polski znalazł się pod okupacją niemiecką.

▼ Podział administracyjny na szczeblu wojewódzkim II Rzeczypospolitej we wrześniu 1939 r. Stolice województw oznaczono okręgami z kropką

◀ Podział administracyjny ziem polskich od 28 IX 1939 r. do 22 VI 1941 r.

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ po klęsce w 1939 r. ziemie polskie w całości zostały okupowane i częściowo bezprawnie anektowane
- ▶ mimo pozostawienia Polaków na niektórych stanowiskach w administracji lokalnej, sądownictwie, policji, szkolnictwie czy instytucjach kultury na terenie Generalnego Gubernatorstwa, byli oni jedynie wykonawcami decyzji władz niemieckich, na które nie mieli żadnego wpływu
- ▶ Żydzi zostali objęci dyskryminującym ich prawodawstwem niemieckim i już w czasie działań wojennych podlegali różnorodnym represjom
- ▶ pod okupacją sowiecką nie było prawnej dyskryminacji Żydów, a nawet pewne ich grupy były faworyzowane, co po wkroczeniu wojsk niemieckich na te tereny latem 1941 r. zaowocowało falą pogromów dokonywanych przez miejscową ludność i utwierdzeniu lansowanego przez Niemców stereotypu „żydokomuny”

Czy wiesz, że...

- ▶ po przejściu frontu w 1939 r. często dochodziło do znęcania się na Żydach przez żołnierzy niemieckich, mordowania ich, palenia synagog
- ▶ w niektórych miejscowościach w pobliżu linii demarkacyjnej z okupacją sowiecką Niemcy przepędzali Żydów przez San na stronę sowiecką
- ▶ po zakończeniu działań wojennych w 1939 r. działała niemiecko-sowiecka komisja wydająca pozwolenia na przekroczenie linii demarkacyjnej i powrót w rodzinne strony obywatelom polskim, którzy uciekli na wschód, lub zwalnianym z niewoli żołnierzom. Niemcy nie wyrażali zgody na powrót Żydom, lecz niektórzy z nich przekraczali granicę nielegalnie. Z kolei sowieci, nie mając zaufania do przybyłych z zachodu „bieżeńców”, deportowali ich w kwietniu 1941 r. do Kazachstanu. Mimo cierpień spowodowanych deportacją, paradoksalnie była to największa grupa polskich Żydów, która przeżyła wojnę, gdyż znaleźli się poza zasięgiem Niemców
- ▶ mimo, że część Żydów została zaangażowana w sowieckiej administracji i działała na niekorzyść ludności polskiej, położenie większości Żydów pod okupacją sowiecką pogorszyło się gdyż utracili swoje źródła utrzymania (firmy, sklepy, warsztaty) oraz możliwość kultywowania tradycyjnej religijności i stylu życia. Niektórzy poddawani byli represjom, jak np. Wiktor Chajes wiceprezydent Lwowa, zamordowany w 1940 r. w sowieckim więzieniu

◀ Podział administracyjny ziem polskich po 22 VI 1941 r. do 4 I 1944 r.

TERROR

Okupacja niemiecka ziem polskich należała do jednej z najbardziej brutalnych w Europie. Od początku jej trwania Niemcy wprowadzili dla Polaków surowe prawo, które regulowało wszystkie dziedziny ich życia. Każde wykroczenie przeciw okupantowi i ustanowionym przez niego porządkom narażało Polaków na surowe represje do kary śmierci włącznie. Od początku okupacji Niemcy szczególną agresję skierowali przeciw Żydom. W krótkim czasie za pomocą specjalnych zarządzeń całkowicie wyeliminowali ich z życia gospodarczego, kulturalnego i politycznego okupowanego kraju. Ludność żydowską władze niemieckie także przesiedlały, terrorizowały i mordowały. Od 1941 r. decyzją władz III Rzeszy Żydzi byli skazani na Zagładę.

▲ Bochnia, 18 XII 1939 r. Egzekucja 51 Polaków w odwecie za napad na posterunek niemieckiej policji. (ze zbiorów Instytutu Pamięci Narodowej)

▼ Egzekucja w getcie łódzkim (ze zbiorów Instytutu Pamięci Narodowej)

▼ Szykanowanie Żydów w Zawierciu (obcinanie brody). (ze zbiorów Instytutu Pamięci Narodowej)

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ brutalność okupanta, która miała na celu nie dopuszczenie do podjęcia jakichkolwiek form oporu, całkowite podporządkowanie i eksploatację ekonomiczną Polaków
- ▶ działania niemieckie zmierzające do odseparowania Żydów od Polaków, pozbawienie ich ekonomicznych podstaw egzystencji i zgromadzenie w ściśle kontrolowanych gettach
- ▶ przystąpienie do masowego mordowania Żydów po agresji na ZSRS latem 1941 r., najpierw na zajmowanych terenach na wschodzie, później na obszarze okupowanej Polski i całej Europy

Czy wiesz, że...

- ▶ we wrześniu 1939 r. szef Policji Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa III Rzeszy Reinhard Heydrich skierował na ziemie polskie kilka grup operacyjnych (Einsatzgruppen), których zadaniem było zwalczanie wszelkich elementów wrogich Rzeszy na tyłach walczących wojsk. Ich działania w pierwszej kolejności skierowane były przeciw polskiej inteligencji, byłym powstańcom śląskim i wielkopolskim, wyższym urzędnikom i Żydom. Według szacunków historyków, poza bezpośrednimi działaniami wojennymi zamordowanych zostało wówczas około 40 000 do 50 000 Polaków i Żydów – obywateli polskich
- ▶ w telefonogramie do dowódców grup operacyjnych z 21 IX 1939 r. R. Heydrich określił zasady postępowania wobec Żydów. Zapowiadał sformułowanie „celu ostatecznego” w późniejszym terminie, a obecnie nakazał realizację etapów pośrednich: koncentrację w większych miastach, powołanie judenratów, spisanie i odseparowanie, zakaz przebywania w niektórych dzielnicach, zakaz opuszczania getta, „aryzacja” przedsiębiorstw
- ▶ na ziemiach polskich zajętych przez Niemców było ok. 2 mln Żydów. Część Żydów z ziem wcielonych do Rzeszy deportowano do Generalnego Gubernatorstwa. Jesienią 1939 r. rozważano przesiedlenie ich w okolice Niska, a latem 1940 r. deportację na Madagaskar
- ▶ 8 X 1939 r. powstało pierwsze getto w Piotrkowie, do połowy 1941 r. było ich ok. 400
- ▶ 1 XII 1939 r. wprowadzono w GG obowiązek noszenia opasek z gwiazdą Dawida przez Żydów
- ▶ 31 VII 1941 r. H. Göring upoważnił R. Heydricha do opracowania koncepcji „pełnego rozwiązania kwestii żydowskiej w niemieckiej strefie wpływów w Europie” (die Endlösung der Judenfrage)
- ▶ 20 I 1942 roku w willi przy Großer Wannsee 56/58 w Berlinie, R. Heydrich zorganizował konferencję wysokiej rangi urzędników państwowych, w celu ustalenia zakresu kompetencji poszczególnych instytucji w realizacji „ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej” i zasad postępowania z „mieszkańcami”. Obecny na naradzie zastępca Generalnego Gubernatora Hansa Franka, sugerował, aby mordowanie rozpocząć od Żydów polskich. W tym czasie trwała już budowa obozu zagłady w Bełżcu, a w obozie Kulmhof (Chełmno nad Nerem) od XII 1941 r. uśmiercano Żydów

- ▶ obozy zagłady rozpoczęto budować na okupowanych ziemiach polskich od jesieni 1941 r. W odróżnieniu od obozów koncentracyjnych, czy obozów pracy przymusowej, ich jedynym celem było szybkie wymordowanie Żydów (również Romów), głównie z wykorzystaniem komór gazowych. Po wykonaniu zadania miały być zlikwidowane, a wszelkie ślady działalności zatarte. Istniały w Kulmhof (Chełmno n. Nerem), Bełżcu, Sobiborze i Treblince. Funkcję obozów zagłady podjęły też obozy koncentracyjne Auschwitz-Birkenau (ok. 1,1 mln zamordowanych Żydów z różnych krajów Europy) i Majdanek
- ▶ akcji zagłady Żydów z Generalnego Gubernatorstwa i Okręgu Białostockiego przeprowadzonej w latach 1942–1943 na terytorium okupowanej Polski nadano kryptonim „Reinhardt”, na cześć Reinharda Heydricha zmarłego (4 VI 1942 r.) w wyniku zamachu w Pradze. Zamordowano ok. 1,85 mln osób

▼ *Obwieszczenie niemieckie z 23 II 1944 r. o skazaniu na karę śmierci Polaków, w tym Antoniego Majkuta. (ze zbiorów Muzeum w Przeworsku)*

OBWIESZCZENIE

Za zbrodnie wykroczenia przeciwko §§ 1 i 2 Rozporządzenia o zwalczaniu napadów na dzieło niemieckiej odbudowy w Generalnym Gubernatorstwie z dnia 2. 10. 1943 (Dziennik Rozporządzeń Gen. Gub Nr. 8243) zostali przez Sąd doraźny Dowódcy Policji Bezpieczeństwa i SD w Okręgu Krakowskim skazani na karę śmierci:

1. Kuzniecowa Piotr, bez zawodu, z Zagórza za udział w napadach bandyckich	6. Dyl Ludwik, szliflerz metalowy, z Pniów-Antoniowska za należenie do nielegalnej organizacji
2. Aksionow Michał, bez zawodu, z Sieteszy za udział w napadach bandyckich	7. Pałka Ryszard, robotnik tartaczny, z Zarzecz za nielegalne posiadanie broni
3. Wrucha Bronisław, rolnik, z Chłopic za należenie do nielegalnej organizacji	8. Majkut Antoni, rolnik, z Grodziska-Górnego za popieranie Żydów przez udzielenie im schronienia
4. Brudek Franciszek, rolnik, z Chłopic za należenie do nielegalnej organizacji	9. Kiper Leon, handlarz, z Jarosławia za popieranie bandytów przez zakupno zrabowanych rzeczy
5. Kowalczyk Bronisław, cieśla, z Antoniowa za należenie do nielegalnej organizacji	10. Hanula Michał, spawacz, z Szowska za nielegalne posiadanie broni

Na osobach pod Nr. 1-2 wyrok został już wykonany. Pozostali zasądzeni są przewidziani do ułaskawienia.

Gdyby jednak w następnych 3 miesiącach nastąpiły napady na Niemców, obywateli z Rzeszą Niemiecką sprzymierzonych albo też nieniemców, którzy współpracują przy odbudowie Generalnego Gubernatorstwa, to zostanie za każdy napad na jedną z tych osób przynajmniej 10 wyżej wymienionych osób doraźnie rozstrzelanych a to za czyny komunistycznych elementów, przynależni do organizacji komunistycznej i za czyny innych grup nielegalnych, do tych kół przynależne osoby. Za zamachy względnie gwałty na urzędnika, które służą niemieckiej odbudowie Gen. Gubernatorstwa, zostanie z wyżej wymienionych tyłu rozstrzelanych, jak to odpowiada ciężkości wypadku.

Dlatego leży w interesie nieniemieckiej ludności przez odpowiedzialną współpracę przy uniemożliwieniu aktów gwałtu oraz przez ściganie sprawców, umożliwić przewidzianym do ułaskawienia skorzystanie z aktu łaski.

Krakau, dnia 23. 2. 1944

Der SS- und Polizeiführer
Im Distrikt Krakau

Za zamach morderczy na niemieckich policjantów Straży kolejowej, Wilhelma WEISERA i Rudolfa WEGNERA z Krakowa, jakoteż za napady na dwa pociągi na odcinku Krakau-Cudzynowice-Miechów dnia 26. 1. 1944 zastrzelono dnia 29. 1. 1944 celem ostrzeżenia 80 osób wymienionych w moich obwieszczeniach z dnia 4., 11. i 18. 12. 1943.

Za zbrodnię z §§ 1 i 2 Rozporządzenia o zwalczaniu zamachów zwróconych przeciwko niemieckiemu dziełu odbudowy w Generalnym Gubernatorstwie z dnia 2. 10. 1943 (Dziennik rozporządzeń dla Generalnego Gubernatorstwa Nr. 82/43) zostały zasądzone przez Sąd Doraźny przy Kommandeur der Sicherheitspolizei und des SD für den Distrikt Krakau na karę śmierci następujące osoby:

1. Chemik Edmund Mlich z Krakowa
2. Instalator Jan Leniewicz z Krakowa
3. Robotnik Józef Hawniany z Pawlikowa
4. Słuzarz Wilhelm Zieloska z Krakowa
5. Robotnik Kazimierz Wróbel ze Sulicewi
6. Robotnik Józef Pietrzniak z Krakowa
7. Robotnik Jan Ochoński z Dąbki
8. Krawiec Mieczysław Wilk z Krakowa
9. Szczołkacz Władysław Kocian z Osiek
10. Krawiec Bolesław Szanda z Krakowa
11. Malarz Józef Dworzak z Krakowa
12. Przemysłowiec Antoni Zaleski z Dąbki
13. Robotnik Kazimierz Ochoński z Dąbki
14. Krawiec Józef Wilkosz z Krakowa
15. Medyk Zbigniew Kluska z Krakowa
16. Wychowawca Franciszek Plekarczyk z Czerny
17. Działywo Władysław Harbich z Dąbki
18. Zakupca Stefan Gilewicz ze Starego Sącza
19. Słuzarz Stanisław Leniewicz z Krakowa
20. Słuzarz Stanisław Leniewicz z Krakowa
21. Działalnik Tadeusz Walda z Krakowa
22. Grafik Jan Scibora z Krakowa
23. Robotnik Karol Lapał z Podgłę
24. Przemysłowiec Antoni Kawaler z Wieliczki
25. Robotnik Stanisław Kluba z Kami
26. Robotnik Witold Sygiercz z Krakowa
27. Włoczek Wojciech Kowal z Dębowy
28. Słuzarz Piotr Fajara z Krakowa
29. Kolejarz Stanisław Szela z Podgłę
30. Robotnik Alfons Jabłoński z Krakowa
31. Robotnik Wojciech Chodziej z Podgłę
32. Lejarz Józef Twardowski z Stanisław
33. Krawiec Stanisław Larysz z Podgłę
34. Technik inżynier Stanisław Wierzbicki z Krakowa
35. Urzędnik Władysław Bartusik z Krakowa
36. Inżynier Tadeusz Paziuk z Krakowa
37. Przemysłowiec Władysław Rams z Krakowa
38. Robotnik Marian Poprawski z Krakowa
39. Krawiec Franciszek Kawaler z Wieliczki
40. Drukarz Antoni Czaplinski z Busze
41. Inżynier Marian Bromboszcz z Krakowa
42. Technik Franciszek Nitko z Krakowa
43. Maszynista Mieczysław Koczwar z Busze
44. Urzędnik Stefan Dąbrowski z Krakowa
45. Urzędnik Franciszek Komoński z Krakowa
46. Robotnik Adam Golik z Krakowa
47. Krawiec Bronisław Stach ze Stanisław
48. Przemysłowiec Antoni Gawrys z Krakowa
49. Robotnik Władysław Kubacki z Krakowa
50. Słuzarz Emil Woźniak z Busze
51. Cieladnik Franciszek Smajek z Krakowa
52. Portier Antoni Beblot z Krakowa
53. Włoczek Józef Maj z Krakowa
54. Cieladnik Edward Ryncarz z Krakowa
55. Robotnik Stanisław Stramski z Krakowa
56. Robotnik Zbigniew Wilowski z Krakowa
57. Instalator Bolesław Leniewicz z Krakowa
58. Kolejarz Kazimierz Rachtan z Krakowa
59. Robotnik Szczepan Fitacz z Busze
60. Robotnik Józef Chochoik z Krakowa
61. Przemysłowiec Tadeusz Głab z Wieliczki
62. Technik inżynier Henryk Przdno z Krakowa
63. Kolejarz Władysław Strach z Busze
64. Robotnik Józef Klejdy z Mierzowa
65. Tramwajarz Stefan Ziółko z Krakowa
66. Kolejarz Aleksander Seidel z Krakowa
67. Krawiec Wit Janas z Michałow
68. Słuzarz Stanisław Książek z Podgłę
69. Włoczek Jan Massar z Krakowa
70. Robotnik Władysław Ozdoba z Krakowa
71. Słuzarz Karol Seidel z Krakowa
72. Włoczek Władysław Latowiecki z Krakowa
73. Monter Ludwik Latowiecki z Krakowa

Na osobach wymienionych pod 1-3 wyrok został już wykonany. Pozostałych skazanych przedstawiono do ułaskawienia.

Gdyby jednak w następnych trzech miesiącach powtarzały się napady na Niemców, na obydwu państwach sprzymierzonych z Rzeszą Niemiecką, albo też na niemieców pracujących w interesie dzieła odbudowy w Generalnym Gubernatorstwie, to za każdy zamach na jedną z tych osób rozstrzelanych będzie w trybie doraźnym conajmniej dziesięciu z wyżej wymienionych, a mianowicie za czyny karygodne popełnione przez żywoży komunistyczne - członków tychże organizacji, a za czyny karygodne innych grup dywersyjnych - osoby należące do tych kół. Przy zamachach na urządzenia potrzebne dla niemieckiego dzieła odbudowy w Generalnym Gubernatorstwie, ilość rozstrzelanych z posród wyżej wymienionych zależna będzie od powagi wypadku.

Leży więc w ręku niemieckiej ludności przez odpowiednią współpracę przy unicestwianiu aktów gwałtu i ściganie sprawców umożliwić przewidziane ułaskawienie.

Krakau, dnia 29. 1. 1944.

Der **SS** - und Polizeiführer
im Distrikt Krakau

Druck: DAW, Krakau, 800 - 1.44.

POLACY REPRESJONOWANI ZA POMOC UDZIELANĄ ŻYDOM

Od października 1941 r. na terenie okupowanej przez Niemców Polski obowiązywało wydane przez Generalnego Gubernatora Hansa Franka zarządzenie o karze śmierci dla Żydów, którzy opuszczają getta bez odpowiedniej zgody oraz dla wszystkich, którzy takim zbiegom udzielają pomocy. Czyn usiłowany był traktowany jako dokonany.

ANTONI MAJKUT

Mieszkał z rodziną w Grodzisku Górnym niedaleko Leżajskiej. Za udzielanie pomocy dwójce Żydów w marcu 1944 r. został rozstrzelany w Łąncucie. 9 II 2010 r. został pośmiertnie odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski przez Prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego.

Kenkarta Antoniego Majkuta (ze zbiorów Ludwika Majkuta)

TADEUSZ PAZIUK

(1894-1944) w czasie II wojny światowej mieszkał w Krakowie. Za pomoc udzielaną Żydówce został aresztowany przez gestapo i rozstrzelany 29 I 1944 r. w Grębałowie (wówczas wieś, aktualnie część Nowej Huty - dzielnicy Krakowa).

W październiku 1942 r. dowódca SS i policji w Generalnym Gubernatorstwie rozszerzył działanie kary śmierci także na osoby postronne. Od tego czasu na okupowanych polskich ziemiach stosowana była odpowiedzialność zbiorowa. Jej ofiarami były m.in. pięcioosobowa rodzina Baranków z Siedlisk koło Miechowa, rodziny Kowalskich, Kosiorów, Obuchiewiczów, Skoczylasów ze Starego Ciepiewa i Rekówki, a także dziewięć osobowa rodzina Ulmów z Markowej koło Łańcuta. Wszyscy zostali rozstrzelani lub spaleni żywcem. Razem z Polakami zginęli ukrywani przez nich Żydzi.

RODZINA KOWALSKICH ▶

Ukrywała dwoje Żydów. Bronisława i Adam Kowalscy wraz z ich pięciorgiem dzieci, a także osobami z rodzin Obuchiewiczów, Skoczylasów i Kosiorów zostali zamordowani 6 XII 1942 r. w pacyfikacji przeprowadzonej w Ciepiewie Starym i Rekówce. Łącznie zastrzelono lub spalono żywcem 34 osoby. (fot. z publikacji: Grzegorz Górny, „Sprawiedliwi. Jak Polacy ratowali Żydów przed Zagładą”, Warszawa 2013)

RODZINA ULMÓW ▲

Od jesieni 1942 r. ukrywała ośmiu Żydów: Saula Goldmana i jego czterech synów, a ponadto dwie córki oraz wnuczkę Chaima Goldmana z Markowej. Wiktorię i Józefa Ulmów wraz z ich sześciorgiem dzieci oraz wszystkich ukrywanych Żydów zamordowano 24 III 1944 r. 13 IX 1995 r. Wiktoria i Józef Ulmowie zostali uhonorowani tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata. (fot. ze zbiorów Mateusza Szpytmy / ze zbiorów Muzeum Polaków Ratujących Żydów podczas II Wojny Światowej im. Rodziny Ulmów w Markowej)

RODZINA BARANKÓW

Ukrywała na terenie gospodarstwa żydowską rodzinę Gotfriedów. 15 III 1943 r. Łucja i Wincenty Barankowie z synami Henrykiem i Tadeuszem oraz ukrywani przez nich Żydzi zostali rozstrzelani przez Niemców. W 2013 r. prezydent RP Bronisław Komorowski nadał pośmiertnie Łucji, Katarzynie i Wincentemu Barankom Krzyże Komandorskie Orderu Odrodzenia Polski.

▶ Synowie Baranków, Henryk i Tadeusz
(ze zbiorów Muzeum Historii Żydów
Polskich POLIN w Warszawie)

▼ Fragment drzwi z gospodarstwa,
należącego do rodziny Baranków,
z widocznymi śladami po kulach.
(ze zbiorów Muzeum Polaków Ratują-
cych Żydów podczas II Wojny Świato-
wej im. Rodziny Ulmów w Markowej,
fot. Michał Kalisz, 2015)

▲ Łucja i Wincenty Barankowie
(ze zbiorów Mateusza Szpytmy)

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ surowość kar związanych z udzielaniem pomocy Żydom w okupowanej Polsce
- ▶ wprowadzenie kary śmierci krótko przed rozpoczęciem masowej zagłady Żydów, a jej zaostrenie w jej trakcie, kiedy wiele gett było już zlikwidowanych a Żydzi, którym udało się uniknąć deportacji szukali schronienia u Polaków
- ▶ możliwość karania bez udowodnienia winy
- ▶ możliwość zabijania na miejscu, bez jakiegokolwiek formalnego dochodzenia
- ▶ stosowanie odpowiedzialności zbiorowej i karanie za niezłożenie donosu

Czy wiesz, że...

- ▶ kara śmierci za pomoc Żydom stosowana była tylko na okupowanych przez Niemców obszarach wschodniej i południowej Europy, w samych Niemczech (i ziemiach włączonych do Rzeszy) oraz okupowanych krajach Europy Zachodniej ograniczano się do kar finansowych lub pozbawienia wolności
- ▶ ukaranym można było zostać nie tylko za ukrywanie Żydów, ale za wszelkie formy pomocy, np. przewożenie, handlowanie z nimi, dostarczanie dokumentów, a nawet farbowanie włosów (żeby ukryć charakterystyczne cechy wyglądu)
- ▶ niemieckie sądy w Generalnej Guberni w przeważającej większości przypadków wymierzały za pomoc Żydom karę śmierci, ale niekiedy dochodziło do złagodzenia kary, czyli zastosowania tzw. amnestii Franka (np. zamianę na pobyt w obozie koncentracyjnym, gdzie jednak szanse na przeżycie też były niewielkie)
- ▶ kara śmierci była wówczas powszechnie stosowana przez Niemców wobec Polaków, pomoc Żydom nie była jedyną, ani najczęstszą przyczyną jej wymierzenia
- ▶ nie ma dokładnych danych, ilu Polaków zostało zamordowanych lub w inny sposób represjonowanych za pomoc udzielaną Żydom w okupowanym kraju. Badania Instytutu Pamięi Narodowej wskazują, że co najmniej 550 Polaków zostało zamordowanych lub było represjonowanych za udzielanie pomocy Żydom na terenie wchodzącym obecnie w skład państwa polskiego
- ▶ 24 marca, data najbardziej znanej zbrodni – zamordowania rodziny Ulmów i ukrywanych przez nich Żydów (w 1944 r.) we wsi Markowa na Podkarpaciu – została uznana w Polsce za Narodowy Dzień Pamięci Polaków Ratujących Żydów pod okupacją niemiecką. W Markowej powstało też Muzeum Polaków Ratujących Żydów podczas II wojny światowej im. Rodziny Ulmów. W 2003 r. w archidiecezji przemyskiej rozpoczął się proces beatyfikacyjny rodziny Ulmów, który obecnie toczy się w Watykanie.

POMOC INDYWIDUALNA

Od drugiej połowy 1941 r. na okupowanych ziemiach polskich Niemcy rozpoczęli eksterminację ludności żydowskiej. Pomimo bardzo trudnych warunków życia codziennego, terroru i morderstw dokonywanych przez Niemców na Polakach oraz wzajemnych antagonizmów dzielących ludność polską i żydowską znaleźli się Polacy, którzy zdecydowali się pomóc Żydom w przetrwaniu niemieckiej okupacji. Były to przede wszystkim czyny indywidualne poszczególnych osób, których często wspierała rodzina i bliscy.

MIECZYŚLAW FOGG

Jeden z najbardziej znanych polskich piosenkarzy. W swoim warszawskim mieszkaniu ukrywał trzyosobową rodzinę Singerów. Pomagał także trzem innym żydowskim znajomym, którym udzielał czasowego schronienia i dostarczał żywność. 26 X 1989 r. Mieczysław Fogg został uhonorowany tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata. (fot. ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego)

TADEUSZ PANKIEWICZ

Polski farmaceuta. W czasie niemieckiej okupacji prowadził aptekę „Pod Orłem” na terenie krakowskiego getta. Wykorzystywał ją, aby pomagać Żydom. Pośredniczył w przemycaaniu lekarstw i pieniędzy dla mieszkańców getta. Pomagał mu w tych działaniach personel apteki. 10 II 1983 r. Tadeusz Pankiewicz został uhonorowany tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata. Tadeusz Pankiewicz z pracownikami podczas pracy w aptece. (ze zbiorów Muzeum Historycznego Miasta Krakowa)

Mapa Krakowa z okresu niemieckiej okupacji. Kolorami wyróżniono dzielnice przeznaczone dla: Niemców (czerwony), Polaków (niebieski) oraz getto na Podgórzu (żółty). (ze zbiorów Archiwum Państwowego w Krakowie)

MARIA FEDECKA

Razem z rodziną mieszkała w Wilnie. W latach 1942-1944 w Lebiodzie Wielkiej (woj. nowogródzkie), w majątku rodzinnym męża, umieszczała Żydów z getta wileńskiego, a następnie starała się dla nich o tzw. aryjskie dokumenty, wyszukiwała im posady i kryjówki. W tej działalności mogła liczyć na pomoc rodziny i przyjaciół. 4 I 1987 r. Maria Fedecką została pośmiertnie uhonorowana tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata.

▲ Maria Fedecká z uratowaną Dalą Smilg.
Z publikacji: Polscy Sprawiedliwi – Przywracanie Pamięci (www.sprawiedliwi.org.pl) / ze zbiorów Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN w Warszawie

▼ Dom Fedeckich w Lebiodzie Wielkiej.
Z publikacji: Polscy Sprawiedliwi – Przywracanie Pamięci (www.sprawiedliwi.org.pl) / ze zbiorów Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN w Warszawie

▲ Maria i Stanisław Fedecký z córką Barbarą.
(fot. z publikacji: Polscy Sprawiedliwi – Przywracanie Pamięci (www.sprawiedliwi.org.pl) / ze zbiorów Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN w Warszawie)

JÓZEF KLESZCZYŃSKI I JEGO CÓRKA ZOFIA

Mieszkali we dworze w Jakubowicach (obecnie powiat proszowski w woj. małopolskim). Od 1942 r. do końca okupacji niemieckiej rodzina Kleszczyńskich dożywała żydowską rodzinę Łapów (matkę z trójką małoletnich dzieci), która ukrywała się w pobliskiej wsi.
(fot. ze zbiorów Krystyny Esteves)

RODZINA CZAJKOWSKICH

Mieszkała w czasie niemieckiej okupacji w Zręcinie koło Krosna. Latem 1942 r. czterosobowa rodzina Lipinerów, dwaj bracia Bergmanowie oraz Chaskiel Morgenstern i Josef Brajtowicz zgłosili się do byłych sąsiadów, Czajkowskich, z prośbą o ukrycie. Czajkowscy zrobili im kryjówkę w oborze, w której ukrywali Żydów przez dwa lata. Wszystkim udało się przeżyć.

4 VI 1963 r. Bronisława i Szymon Czajkowscy zostali uhonorowani tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata, Andrzej Czajkowski – 28 II 1985, a Bronisława Czajkowska-Lipińska i Walerian Czajkowski – 24 II 1988 r.

▲ Od lewej: Irena i Chaskiel Morgenstern, Bronisława Czajkowska.
(ze zbiorów rodziny Lipińskich)

▼ Dom rodziny Czajkowskich w Zręcinie wraz z zabudowaniami gospodarczymi.
Fot. Igor Witowicz

▲ Sonia Pomeranc z Andrzejem Czajkowskim przed zabudowaniami, w których ukrywała się w czasie okupacji wraz z innymi Żydami.
(ze zbiorów rodziny Lipińskich)

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ bariery oddzielające społeczność polską i żydowską przed wybuchem wojny, które nie sprzyjały wzajemnemu zaufaniu
- ▶ trudne warunki materialne większości polskich rodzin podczas okupacji
- ▶ świadomość ryzyka związanego z udzielaniem pomocy Żydom
- ▶ zmniejszenie ryzyka przez ograniczenie osób wtajemniczonych do jak najwęższego grona (rodzina)

Czy wiesz, że...

- ▶ podejmowana spontanicznie różnorodna pomoc indywidualna była najbardziej powszechną formą pomocy Żydom na okupowanych ziemiach polskich
- ▶ wśród udzielających pomocy większość stanowili mieszkańcy wsi i małych miasteczek, gdzie było mniejsze ryzyko wykrycia przez Niemców i łatwiej było zdobyć żywność
- ▶ z kolei w Warszawie czynnikiem sprzyjającym udzielaniu pomocy była większa anonimowość w społeczności dużego miasta
- ▶ częściej pomagano osobom znajomym niż zupełnie obcym
- ▶ oprócz umożliwienia ukrywania się, formami pomocy indywidualnej było też (zwłaszcza na początku okupacji) pośrednictwo w sprzedaży, czy przechowanie żydowskiego majątku, dostarczanie „aryjskich” dokumentów, przemykanie przez granicę (na Słowację i Węgry), szmugiel żywności i lekarstw do getta
- ▶ zazwyczaj przechowywano pojedyncze osoby, ale zdarzały się przypadki ukrywania nawet kilkudziesięciu osób. Wiązało się to z problemem dostarczania dużej ilości żywności i zapewnienia choćby minimalnych warunków higienicznych. Najczęściej więc decydowali się na to ludzie dysponujący znacznymi dochodami
- ▶ Żydzi przeważnie partycypowali w kosztach swojego utrzymania. Zdarzało się też, że płacili dodatkowo za otrzymaną pomoc lub składali obietnice materialnego odwdzięczenia się po wojnie. Fakt pobierania opłaty za pomoc niczym nie zmniejszał ryzyka konsekwencji związanych z wykryciem tego przez Niemców
- ▶ udzielanie pomocy Żydom często było źle widziane przez otoczenie ze względu na sięgające wcześniejszych czasów uprzedzenie do Żydów, lub strach przed groźącymi represjami niemieckimi, które mogłyby również ich dotknąć (odpowiedzialność zbiorowa)

POMOC DUCHOWIEŃSTWA

W pomoc ludności żydowskiej zaangażowała się także część duchowieństwa zakonnego i świeckiego różnych obrządków chrześcijańskich. Ukrywano Żydów na plebaniach, w klasztorach, wydawano im metryki chrztu i dożywiano.

- ▼ *Grupa dzieci z ukraińskim zakonnikiem Danilem Tymczyńą w sierocińcu w Uniowie (powiat przemyski). Wśród dzieci ukrywający się trzej żydowscy chłopcy: Leon Chameides, Adam Rotfeld, Oded Amarant. Sierociniec przynależał do Kościoła greckokatolickiego. Opiekę nad nimi sprawował Klemens Szeptycki za wiedzą i aprobatą swojego brata Andrzeja Szeptyckiego, zwierzchnika Kościoła greckokatolickiego. W lutym 1995 r. Klemens Szeptycki został uhonorowany tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata. W 2001 r. został wyniesiony na ołtarze przez Papieża Jan Pawła II. 13 XI 2008 r. prezydent RP Lech Kaczyński nadał pośmiertnie Klemensowi Szeptyckiemu Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski. (fot. ze zbiorów Leona Chameidesa)*

KS. MARCELII GODLEWSKI

Był w latach 1915-1945 proboszczem kościoła Wszystkich Świętych w Warszawie, który czasie niemieckiej okupacji znalazł się na terenie getta. Ks. Godlewski brał udział w przemycaaniu do niego żywności i lekarstw, starał się o fałszywe dokumenty dla Żydów i pomagał im się ukrywać. Ks. Marceł Godlewski 14 VII 2009 r. został uhonorowany tytułem „Sprawiedliwy wśród Narodów Świata”.
(fot. ze zbiorów ks. Piotra Walendzika)

FELIKS TEODOR GOETH

Pastor wyznania ewangelicko-augsburskiego, kapelan wojskowy w stopniu pułkownika. W czasie wojny mieszkał w Warszawie. Dostarczył 160 ostemplowanych, czystych blankietów metryk i świadectwo chrztu dr. Michałowi Lityńskiemu ze Szpitala Ujazdowskiego w Warszawie. Dr Lityński wypełniał je i przekazywał osobom, które zmuszone były ukrywać się przed władzami okupacyjnymi. Co najmniej 50 z takich dokumentów otrzymali Żydzi.
(fot. ze zbiorów Żydowskiego Instytutu Historycznego)

KS. WŁADYSŁAW GŁOWACKI

Wystawił co najmniej pięciu Żydom aryjskie metryki chrztu, a od sierpnia 1942 r. aż do końca niemieckiej okupacji w parafii na Służewcu ukrywał Żydówkę Helenę Łabędź. 28 X 1982 r. został uhonorowany tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata.
(fot. ze zbiorów Żydowskiego Instytutu Historycznego)

Siostry zakonne, prowadząc sierocińce i szpitale miały największą możliwość ukrywania wśród swoich podopiecznych żydowskich dzieci. Jednymi z nich były zakonnice ze Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi z Sambora (byłe woj. lwowskie, obecnie Ukraina), które ukrywały grupę żydowskich dzieci. Wśród tych, które przeżyły był m.in. Jerzy Bander. Urodził się w niemieckim więzieniu w Samborze w 1942 r. Został z niego wyniesiony, a następnie ukryty w sierocińcu Sióstr Franciszkanek rodziny Maryi przez Polkę Marię Wachułą.

Jerzy Bander.
(fot. ze zbiorów Jerzego Bandera)

◀ Maria Wachuła
(fot. ze zbiorów Jerzego Bandera)

▲ *Siostra Celina Aniela Kędzińska z dziećmi w sierocińcu w Samborze. 14 | 2015 r. została uhonorowana tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata. (ze zbiorów Marii Urbanowicz)*

▼ *Budynek, w którym Siostry Franciszkanek prowadziły ochronkę, gdzie ukrywały żydowskie dzieci. (fot. Igor Witowicz, 2018)*

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ w pomoc Żydom angażowali się duchowni różnych wyznań i obrządków
- ▶ jedną z podstawowych form pomocy duchowieństwa było wystawianie Żydom fałszywych metryk chrztu pomocnych w uzyskaniu „aryjskich” dokumentów tożsamości
- ▶ zgromadzenia zakonne, zwłaszcza prowadzące ochronki i domy dziecka, ze względu na swoje odizolowanie od środowiska zewnętrznego, były dobrym miejscem ukrywania Żydów (zwłaszcza dzieci), ale równocześnie było to zagrożenie nie tylko dla osób bezpośrednio zaangażowanych w pomoc, ale całej wspólnoty

Czy wiesz, że...

- ▶ W ramach międzynarodowego projektu badawczego „Księża dla Żydów” udało się zebrać materiały świadczące o zaangażowaniu ponad 1000 polskich duchownych w różne formy pomocy Żydom. Co najmniej 30 zostało z tego powodu ukaranych śmiercią.
- ▶ Z 20 biskupów pozostałych po wrześniu 1939 r. w swoich diecezjach 16 było pośrednio lub bezpośrednio zaangażowanych w pomoc. Arcybiskup Bolesław Twardowski przechowywał w swojej siedzibie we Lwowie żydowską rodzinę. Biskup sandomierski Jan Kanty Lorek nakazał ukrywać Żydów w seminarium i w wieży katedry.
- ▶ Arcybiskupowi krakowskiemu Adamowi Sapiesze zawdzięczamy to, że Pius XII w 1942 r. w orędziu na Boże Narodzenie nazwał oprawcami tych, którzy zdecydowali się na mordowanie ludzi tylko ze względu na ich rasę, narodowość i wyznanie. Papież tymi słowami jednoznacznie potępił Holocaust oraz niemieckich oprawców.
- ▶ znana jest lista ponad 350 domów sióstr zakonnych, gdzie udzielano pomocy ludności żydowskiej, głównie osieroconym dzieciom. Zaangażowane w nią było ok. 2400 sióstr.
- ▶ matka Matylda Getter, przełożona prowincjalna Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi, współpracowała z Ireną Sendlerową. Organizowała pomoc m.in. w Warszawie - ok. 120 siostrom udało się uratować ponad 500 dzieci i ok. 250 osób dorosłych.
- ▶ w pomoc Żydom zaangażowanych było wielu księży oskarżanych przed wojną o antysemityzm, jak np. ks. Marcelli Godlewski, który przed wojną był we władzach Stronnictwa Narodowego. Udzielał pomocy jako proboszcz parafii Wszystkich Świętych na terenie getta, ale też współpracował z m. Matyldą Getter. W jego domu w Aninie siostry prowadziły ochronkę, w której znajdowały schronienie dzieci żydowskie. Już po śmierci ks. Godlewskiego „American Jewish Joint Distribution Committee” przekazała sporą sumę pieniędzy na odbudowę zniszczonego kościoła Wszystkich Świętych, aby odwdziżyć się za udzielaną tam pomoc
- ▶ Niemcy uznawali daną osobę za Żyda na podstawie kryteriów rasowych – jej wyznanie było sprawą drugorzędną. Po zamknięciu getta w Warszawie znalazło się w nim ok. 2 tys. chrześcijan (w większości katolików) i liczba ta rosła aż do ok. 5 tys. Niemcy zgodzili się na prośbę abp warszawskiego Stanisława Galla, aby kościół Wszystkich Świętych stał się oficjalną parafią Żydów-katolików na terenie getta a ich duszpasterzem został ks. Antoni Czarnecki (do końca lipca 1942 r.)

POMOC ZORGANIZOWANA

Dnia 27 IX 1942 r. z inicjatywy Zofii Kossak-Szczuckiej i Wandy Krahelskiej-Filipowicz powołano Tymczasowy Komitet Pomocy Żydom, który 4 XII 1942 r. został przekształcony w Radę Pomocy Żydom „Żegota”. Była to jedyna konspiracyjna organizacja w Europie wspierana przez polski rząd na uchodźctwie. Celem „Żegoty” było niesienie pomocy ludności żydowskiej w okupowanym kraju. Współpracował z nią m.in. Władysław Bartoszewski, polityk i publicysta oraz Irena Sendler, która od września 1943 r. kierowała referatem dziecięcym „Żegoty”.

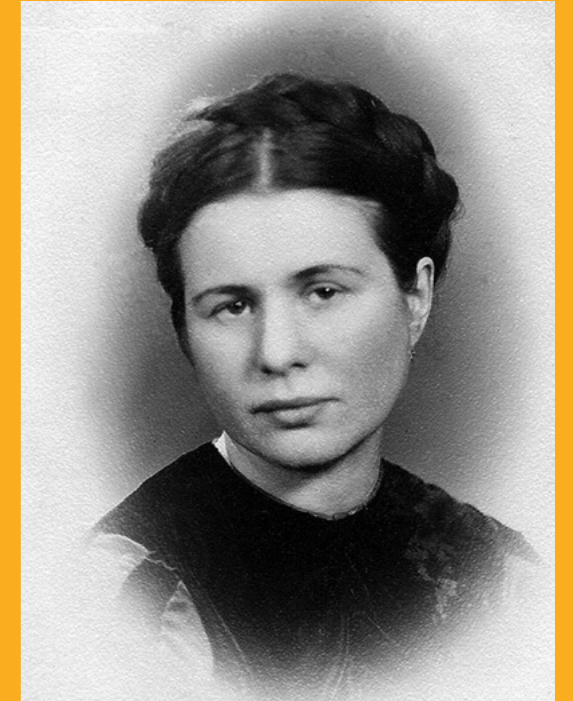

◀ Władysław Bartoszewski (pierwszy z lewej). 14 XII 1965 r. został uhonorowany tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata. (fot. ze zbiorów Instytutu Pamięci Narodowej)

IRENA SENDLER

Działając w konspiracji prowadziła akcję ratowania żydowskich dzieci z warszawskiego getta. Wraz ze swoimi współpracownikami ocaliła kilkaset dzieci, ich dokładna liczba pozostaje nieznana.

19 X 1965 r. została uhonorowana tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata. (ze zbiorów Wikimedia Commons)

Stwierdzam, że niżej wymienione osoby współpracowały ze mną na odcinku ratowania ludności żydowskiej w ramach akcji Rady Pomocy Żydom.

Z I	ośrodka opieki	1. Szlubska-Frankowska, Mickiewicza 25 m.123
✓ Ia	"	2. Drozdowska-Rogowiczowa, Miasna 15 m.49
✓ II	"	3. Franciszkiewicz Z.prac.w Lidze Kobiet, Elektoralna 13.
✓ III	"	4. Nowak H. Lubelska 30-32
✓ IV	"	5. Wyrobkowa-Delawska W.,Kraśińskiego 18
✓ IVa	"	6. Grabowska J. Łódź,ul.Żwirki 18 m.14
✓ "	"	7. Bilwala J. prac.KC PZPR Zakład Historii Partii
✓ "	"	8. Witkiewicz A. Bażuckiego 27 m.18
✓ V	"	9. Ferster W. pracuje w Str.Demokr. Jasna 6
✓ Va	"	10. Papuziński St. Lwowska 3
✓ VII	"	11. Kuczkowska I., Akademicka 3 m.21

Z centrali Wydziału op.:

✓	12. Palester M. Dalibora 1
✓	13. Dr.Łącki M. Al.3 Maja 14
✓	14. Dr Maykowski J. , Targowa 84
✓	15. Krasnodębska M. Kobyłka,Żymirskiego 44.
✓	16. Dobraczyński J., Hetmańska 42
✓	17. Plotrowska J. Lekarska 9 m.1
✓	18. Schultz I. , Wspólna 52-54 m.27

Osoy pracujące w różnych instytucjach:

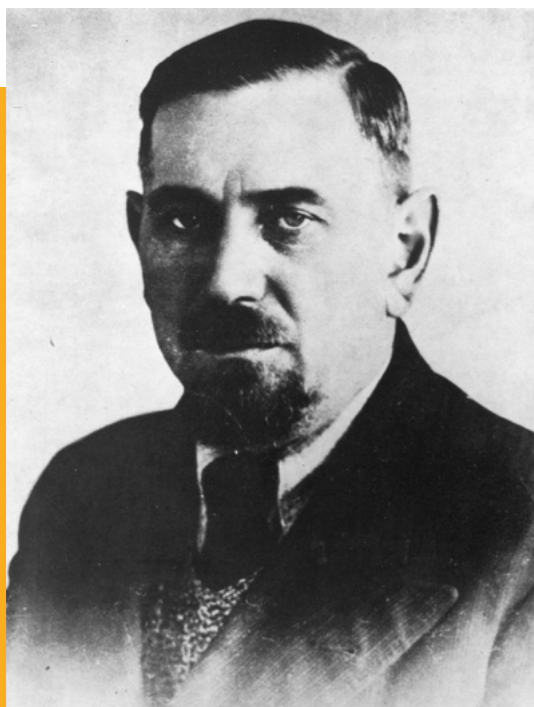
✓	19. Palester-Chlebowczyk M.,łowicka 51-53
✓	20. Dr.prof. Trojanowski A.,Kozia 5
✓	21. Szeszkoti, Lewartowskiego 10 m.11,pielęgniarka
✓	22. Kukulska M.,ul.Baszty 2 u córki Paś M.nauczyc.
✓	23. Bussoldowa , Józefów k-W. położna
✓	24. Dr.Rudolf-Skokowska M., Opoczyńska 10
✓	25. Lewicka-Malinowska H.Kobyłka,Żymirskiego 44.
✓	26. Klimowicz A. Łowicka 51-53
✓	27. S.S. ~~Stwier~~ ^{Enid} Zakład dla dzieci w Turkowicach k.Lublina
✓	28. S.S.Rodziny Marii -Zakład w Płudach k.W-wy.
✓	29. Centrala S.S. Rodziny Marii, Hoża, Matka Getter.

Do listy tej dochodziło jeszcze 15 osób,które zginęły w czasie wojny.

Irena Sendlerowa
Plac na Rozdrożu 3 m.22
tel 819-43

Warszawa, dn. 26.IV.63 r.

◀ Wykaz współpracowników Ireny Sendler zaangażowanych w akcję pomocy dzieciom żydowskim. (ze zbiorów Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie)

JULIAN GROBELNY

Pierwszy przewodniczący Rady Pomocy Żydom „Żegota” (styczeń 1943 - marzec 1944).

8 III 1987 r. Julian Grobelny został uhonorowany tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata.
(fot. ze zbiorów Instytutu Pamięci Narodowej)

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ Polska była jedynym okupowanym krajem w Europie, w którym powstała konspiracyjna organizacja podległa rządowi działająca wyłącznie w celu ratowania Żydów – Rada Pomocy Żydom krypt. „Żegota”
- ▶ Rada Pomocy Żydom powstała pod koniec 1942 r., kiedy w pełni rozwinęła się akcja masowego mordowania Żydów (operacja „Reinhardt”) i znacznie wzrosła liczba Żydów szukających pomocy
- ▶ w skład Rady wchodził Polacy i Żydzi
- ▶ działalność Rady była finansowana przez polski rząd na uchodźctwie i za jego pośrednictwem organizacje żydowskie
- ▶ Rada nie była w stanie objąć pomocą wszystkich jej potrzebujących

Czy wiesz, że...

- ▶ od lutego 1942 r. w strukturach Biura Informacji i Propagandy (BiP) Komendy Głównej Armii Krajowej działał Referat Żydowski. Jego celem było zbieranie informacji o losach Żydów, utrzymywanie kontaktów z organizacjami żydowskimi, przeciwdziałanie antysemityzmowi i informowanie (poprzez artykuły w „Biuletynie Informacyjnym”) społeczeństwa polskiego o tragedii Żydów oraz przekazywanie tych informacji rządowi na uchodźctwie, a za jego pośrednictwem politykom alianckim. Kierujący referatem Henryk Woliński (oraz inni pracownicy BiP) zaangażował się w bezpośrednią pomoc Żydom i rozmowy z Delegaturą Rządu w celu utworzenia cywilnej instytucji taką pomoc niosącej. Po powstaniu „Żegoty” czynnie uczestniczył w jej działalności
- ▶ 4 grudnia 1942 r. przy Delegaturze Rządu RP na Kraj powołano Radę Pomocy Żydom o kryptonimie „Żegota”. Rada skupiała kilkunastoosobowy zespół, który kierował akcją pomocy dla Żydów, udzielanej przez polskie i żydowskie organizacje polityczne, społeczne i osoby indywidualne. Dla usprawnienia działalności „Żegoty” utworzono jej Biuro Wykonawcze, a następnie referaty: mieszkaniowy, dziecięcy, terenowy i lekarski
- ▶ za inicjatorkę stworzenia instytucji pomagającej Żydom uważa się katolicką pisarkę Zofię Kossak-Szczucką, która była autorką rozplakatowanej w sierpniu 1942 r. (w trakcie wielkiej akcji deportacji Żydów z Warszawy do obozu zagłady w Treblince) przez organizację Front Odrodzenia Polski ulotki „Protest”. Wspólnie z Wandą Kraheńską-Filipowiczową prowadziły rozmowy z przedstawicielami Delegatury Rządu RP na Kraj, które doprowadziły do powstania 27 września 1942 r. Tymczasowego Komitetu Pomocy Żydom im. Konrada Żegoty pod ich kierownictwem
- ▶ Konrad Żegota to fikcyjne nazwisko wymyślone przez Kossak-Szczucką (prawdopodobnie zaczerpnięte z III części Dziadów Adama Mickiewicza) dla stworzenia konspiracyjnego kryptonimu organizacji
- ▶ „Żegota” nie była nową organizacją rozpoczynającą swoją działalność od podstaw, lecz raczej instytucją koordynującą prowadzoną już przez jej członków w oparciu o własne siatki konspiracyjne działalność. Szczególne znaczenie dla skuteczności pomocy miało nawiązanie współpracy między organizacjami polskimi i żydowskimi
- ▶ Swoją działalność „Żegota” prowadziła dzięki pieniądзом otrzymywanym od Rządu RP na Uchodźctwie (pochodzącym z budżetu państwa oraz międzynarodowych organizacji żydowskich). Udzieliła wsparcia materialnego około 4 tys. osób, ponadto zdobywała dokumenty (ok. 50 tys.), szukała mieszkań i kryjówek dla uciekinierów z gett, w miarę możliwości starała się również zapewnić im opiekę medyczną. Dostarczała też konspiracyjnej prasie informacje dotyczące zagłady Żydów, wydawała własne ulotki i kolportowała plakaty. Otrzymywane fundusze tylko w niewielkim stopniu pokrywały olbrzymie potrzeby i rosnące koszty pomocy
- ▶ Irena Sendlerowa wykorzystała dla swojej działalności zatrudnienie w Wydziale Opieki Społecznej Zarządu Miasta Warszawy. Razem z kilkoma współpracownicami uzyskały przepustki do getta i oprócz pomocy materialnej rozpoczęły wyprowadzanie dzieci na tzw. stronę aryjską. Dzieci te przez jakiś czas przebywały w tzw. domowych placówkach pogotowia opiekuńczego, a czasem w oficjalnie działającym zakładzie opiekuńczym prowadzonym przez miasto. W tym czasie organizowano dla nich nowe dokumenty, musiały nauczyć się nowego życiorysu i sposobu zachowania. Wymagały też dożywienia, a niejednokrotnie leczenia. Później dzieci starano się umieścić w rodzinach (nie zawsze informując o ich żydowskim pochodzeniu) lub domach zakonnych. Starszą młodzież kierowano do oddziałów partyzanckich
- ▶ „Żegota” działała głównie na terenie Warszawy. Jej lokalne rady powstały też w Krakowie i Lwowie. Wykorzystując położenie Krakowa organizowano przerzut Żydów na Węgry, dostarczanie im zza granicy fałszywych dokumentów i pomocy materialnej

POMOC POZA GRANICAMI OKUPOWANEGO KRAJU

Poza obszarem okupowanej Polski także starano się nieść pomoc skazanym na Zagładę Żydom. W Bernie działała grupa polskich dyplomatów (Konstanty Rokicki, Aleksander Ładoś, Stefan Ryniewicz, Juliusz Kühl), którzy wspólnie z żydowskimi działaczami stworzyli ośrodek nielegalnej produkcji paszportów południowoamerykańskich, które następnie przekazywano Żydom zagrożonym Zagładą. Na Węgrzech w akcję ratowania ludności żydowskiej zaangażowany był Henryk Sławik. Został zamordowany przez Niemców w obozie koncentracyjnym Mauthausen-Gusen. Kurierzy Podziemnego Państwa Polskiego przekazywali aliantom informacje o eksterminacji Żydów dokonywanej przez Niemców na obszarze okupowanej Polski i apelowali o podjęcie działań mających na celu powstrzymanie Holocaustu.

◀ Sierociniec w Vacu nad Dunajem dla dzieci polskich Żydów. Jego organizatorami byli Henryk Sławik i Józef Antall. (ze zbiorów Grzegorza Łubczyka)

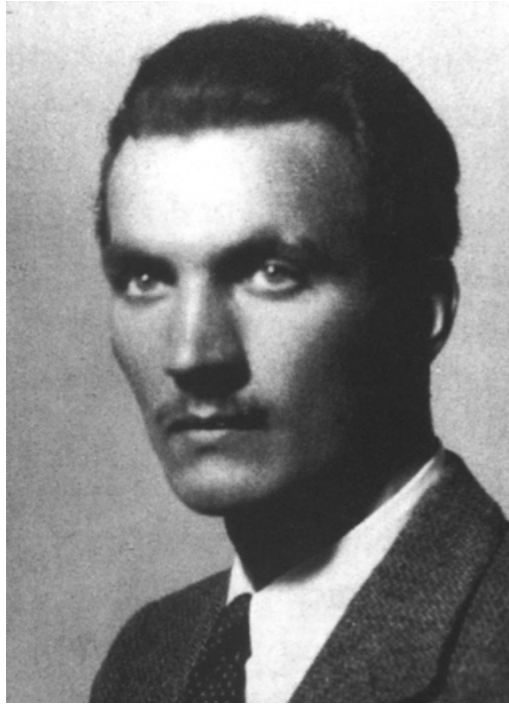
▶ Henryk Sławik z córką Krystyną. (ze zbiorów Grzegorza Łubczyka)

HENRYK SŁAWIK

Działacz społeczny i polityczny, kierował Komitetem Obywatelskim do Spraw Opieki nad Polskimi Uchodźcami na Węgrzech. Pomagał m.in. wyrabiać nielegalne dokumenty, w ten sposób, według Yad Vashem, uratował około 5 tysięcy Żydów.

27 I 1977 r. uhonorowany tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata. W 2010 r. Prezydent Lech Kaczyński odznaczył go pośmiertnie Orderem Orła Białego.

JAN KARSKI

(właśc. Jan Koziński)

Kurier Polskiego Państwa Podziemnego.

2 VI 1982 r. uhonorowany tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata. W 1994 r. rząd Izraela przyznał mu honorowe obywatelstwo, a Prezydent RP Lech Wałęsa Order Orła Białego. W 2012 r. Prezydent USA Barack Obama odznaczył Jana Karskiego Prezydenckim Medalem Wolności.

(fot. z publikacji: *The Encyclopedia of the Righteous Among the Nations Rescuers of Jews during the Holocaust, Jerusalem 2004*)

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ wykorzystanie możliwości jakie dawała kontynuacja działalności polskich placówek dyplomatycznych
- ▶ prowadzenie działań na rzecz Żydów przez polskich dyplomatów z własnej inicjatywy i poza oficjalnymi procedurami
- ▶ podejmowanie przez władze polskie działań zmierzających do nagłośnienia informacji o Zagładzie w krajach sojusznicznych w celu zaangażowania ich w organizację pomocy (Wielka Brytania, USA)

Czy wiesz, że...

- ▶ w budynku poselstwa RP w Bernie (Szwajcaria) funkcjonowała tajna radiostacja dzięki której z okupowanej Polski docierały zaszyfrowane informacje na temat rzeczywistych rozmiarów masowych mordów na Żydach dokonywanych w Polsce. Wiadomości te przekazywano do organizacji żydowskich w USA za pośrednictwem konsula RP w Nowym Jorku. Były to pierwsze dane o Zagładzie, mobilizujące Żydów amerykańskich do podjęcia akcji ratunkowej
- ▶ główną formą pomocy prowadzonej przez poselstwo RP w Bernie było wysyłanie i przemykanie do kraju sfabrykowanych paszportów państw środkowo- i południowoamerykańskich. Ich pozyskiwanie odbywało się drogą nielegalną, głównie za fundusze pochodzące od środowisk żydowskich. Współczesne wstępne szacunki wskazują, że wszystkich paszportów wysłano około 8 tys.
- ▶ kiedy na początku 1944 r. Niemcy przystąpili do weryfikacji paszportów, z inicjatywy Aleksandra Ładośa szef polskiego MSZ podjął akcję zmierzającą do wymuszenia na państwach Ameryki Łacińskiej potwierdzenia ważności paszportów celem ratowania życia ich posiadaczom, która zaktywizowała wiele środowisk politycznych na świecie
- ▶ łącznikiem między organizacjami żydowskimi, a poselstwem był zatrudniony w nim Julius Kühl – dyplomata żydowskiego pochodzenia, który przed wojną studiował w Bernie. Intensywnie działał on także w Polskim Komitecie Pomocy Ofiarom Wojny, który zajmował się opieką nad około 5 tys. uchodźcami, głównie żydowskimi, którzy uciekli do Szwajcarii z Francji i Belgii.
- ▶ władze Polski wspierały działania poselstwa na rzecz ratowania Żydów, jednak Ładoś i jego współpracownicy bardzo mocno wyszli poza instrukcje rządu, biorąc na siebie ryzyko nielegalnego fałszowania dokumentów, czy udostępnienia żydowskiej organizacji szyfrów.
- ▶ Henryk Sławik schronił się w 1939 r. na Węgrzech, gdyż jako były powstaniec śląski, aktywny polityk Polskiej Partii Socjalistycznej na Górnym Śląsku i redaktor naczelny „Głosu Robotniczego”, obawiał się aresztowania przez Niemców. Zamierzał przedostać się do Francji i wstąpić do polskiego wojska, ale po przypadkowym spotkaniu z pełnomocnikiem Rządu Królestwa Węgier ds. Uchodźców Wojennych Józsefem Antallem, który zobaczył w nim doskonałego partnera mogącego reprezentować Polaków, na jego prośbę pozostał i stanął na czele Komitetu Obywatelskiego dla Spraw Opieki nad Polakami Uchodźcami na Węgrzech. Współpracę z Antallem ułatwiał fakt, że obaj mówili po niemiecku. W marcu 1940 r. Sławik został uznany przez Rząd RP na Uchodźstwie za delegata Ministerstwa Opieki Społecznej na Węgry.

ALEKSANDER ŁADOŚ

Polski dyplomata i polityk. Od maja 1940 r. do lipca 1945 r. pełnił obowiązki ambasadora RP w Szwajcarii. Działając w polskiej służbie dyplomatycznej, Aleksander Ładoś m.in. przekazywał pieniądze dla organizacji żydowskich działających w warszawskim getcie przeznaczone na wykupowanie Żydów z rąk gestapo.

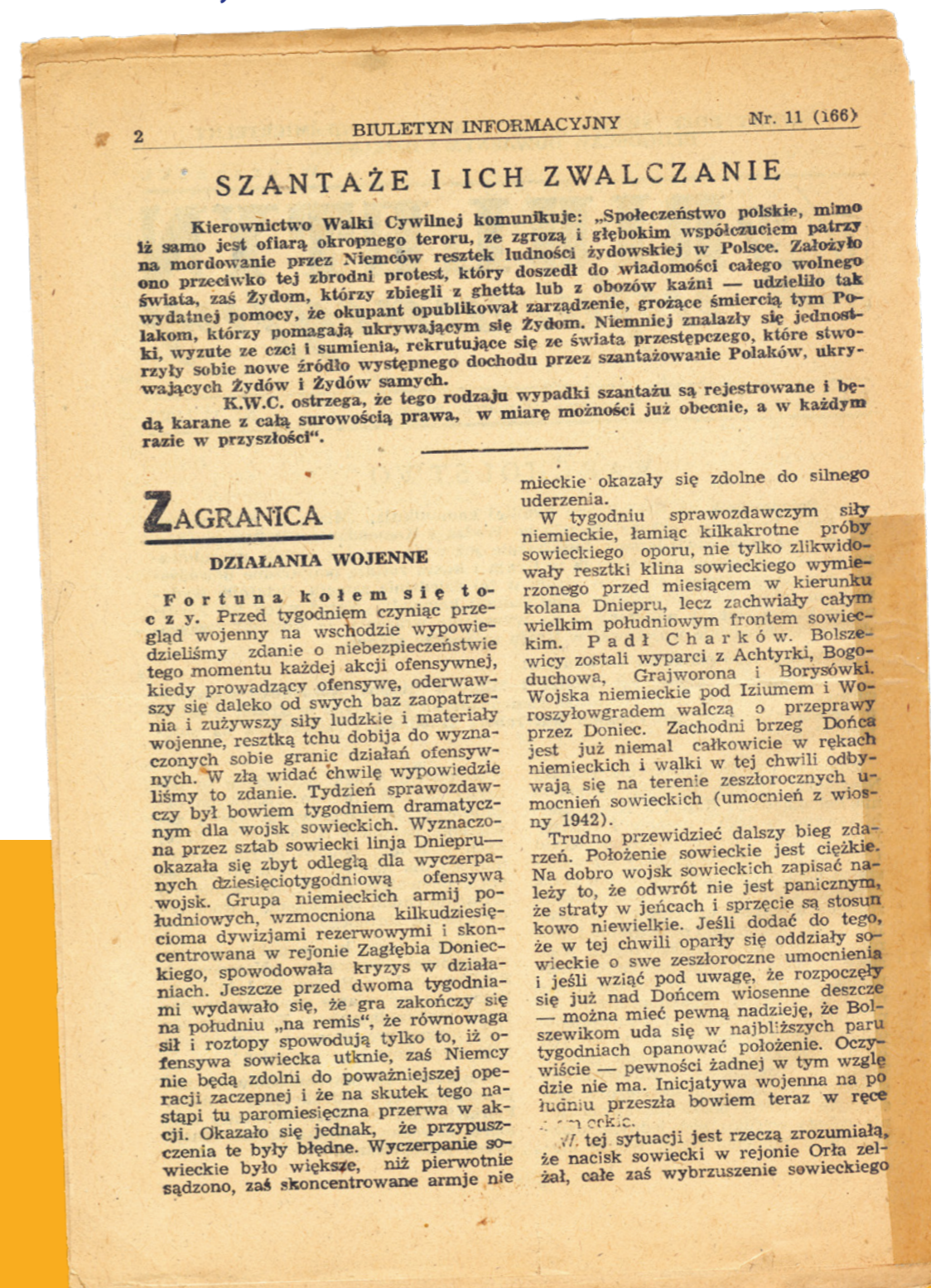
(fot. ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego)

- ▶ we wrześniu 1939 r. na Węgrzech schroniło się ok. 90-100 tys. polskich żołnierzy i 20-30 tys. cywili, w tym 12-15 tys. obywateli polskich żydowskiego pochodzenia. Sławik starał się przy pomocy polskich i węgierskich duchownych uzyskać dla nich metryki chrztu, a dzięki przychylności Antalla, węgierscy urzędnicy wystawiali im dokumenty na nowe nazwiska.
- ▶ w czasie Zagłady Żydów w okupowanej Polsce ok. 5 tys. udało się przedostać na Węgry. Wśród uchodźców były też osierocone dzieci, dla których Sławik z Antallem zorganizowali sierociniec w Vác, oficjalnie działający jako Sierociniec Dzieci Polskich Oficerów (w pobliżu znajdowały się obozy internowanych polskich oficerów). Dla kamuflażu dzieci uczono chrześcijańskich modlitw i prowadzano do kościoła, ale równocześnie zapewniono żydowskich wychowawców dbających, aby zachowały świadomość swoich korzeni.
- ▶ kiedy w marcu 1944 r. Węgry znalazły się pod niemiecką okupacją udało się zorganizować bezpieczną ewakuację sierocińca. Sławik i Antall wkrótce zostali aresztowani. Gestapo zorganizowało konfrontację, ale żaden z nich nie przyznał się do znajomości i współpracy.
- ▶ Jan Karski (Kozielewski) był z wykształcenia prawnikiem i dyplomata. Był też oficerem rezerwy artylerii. Przed wojną pracował w Ministerstwie Spraw Zagranicznych. Pierwszą (nieudaną) próbę przedostania się do rządu polskiego we Francji, jako kurier podziemnych organizacji politycznych, podjął już w listopadzie 1939 r. Udało mu się dotrzeć tam na początku 1940 r. Wzbudził zaufanie polityków emigracyjnych i powierzono mu misję powrotu do kraju z instrukcjami dotyczącymi organizacji państwa podziemnego. Podczas kolejnej wyprawy latem 1940 r. został aresztowany na Słowacji i próbował popełnić samobójstwo. Po przewiezieniu do szpitala w Nowym Sączu udało się zorganizować mu ucieczkę. Jednak przez wiele następnych miesięcy musiał się ukrywać.
- ▶ latem 1942 r. rozpoczęły się przygotowania do wyprawy Karskiego do Londynu, w ramach których spotykał się z wieloma przywódcami podziemia wojskowego i politycznego. W tym czasie Niemcy prowadzili „wielką akcję” wywożenia Żydów z warszawskiego getta do obozu zagłady w Treblince. Na prośbę delegata rządu RP na kraj spotkał się z przedstawicielami dwóch żydowskich organizacji podziemnych, którzy chcieli za jego pośrednictwem przekazać na Zachód informację o Zagładzie. W celu lepszego zapoznania go z sytuacją Żydów zorganizowali mu wejście do getta i obozu rozdzielczego koło Bełżca.
- ▶ 26 listopada 1942 r. Karski dotarł do Londynu, sporządził szczegółowy raport o sytuacji w okupowanej Polsce (w tym losie Żydów), spotykał się z polskimi, brytyjskimi i amerykańskimi politykami oraz szefami gazet i wydawnictw. W maju 1943 r. został skierowany do USA, gdzie spotkał się m.in. z prezydentem Rooseveltem. Powtórnie przybył tam w 1944 r. z zadaniem przeprowadzenia wielkiej akcji odczytowej. Przez półtora roku miał ok. 200 publicznych wystąpień z udziałem ponad 150 tys. słuchaczy. Napisał też książkę Tajne Państwo. Mimo to pod koniec życia wyrzucił sobie, że zrobił za mało, aby skłonić aliantów do zaangażowania w ratowanie Żydów.

Komunikat opublikowany w Biuletynie Informacyjnym (najważniejszym organie prasowym AK) dotyczący zwalczania szantażu wobec ukrywających się Żydów i pomagających im Polaków. (ze zbiorów Instytutu Pamięci Narodowej)

W ZAGROŻENIU

Wielu ukrywających się Żydów oraz pomagający im Polacy żyło w ciągłym zagrożeniu. Część otoczenia była bowiem z różnych powodów nieprzychylna, a nawet wroga wobec ludności żydowskiej. Zdarzało się, że denuncjowano uciekinierów z gett czy ich szantażowano. Skala takich zachowań musiała być niemała, skoro część polskiego podziemia niepodległościowego podjęła próbę przeciwdziałania takim zynom.

Luków dnia 18/II.41.

Do

szanownego pana Kreisshauptmann
Wprzejmnie proszę przysłać do
wiadomości.
Żyd Lejtmann Teck zamieszkały
w Lukowie. codziennie na
ulicy rozmawia o polityce
i to wszystko przecierko
rzędoni Niemieckiemu
mlanowicie opowiada o bezbarowaniu
w Niemczech. o braku jedzenia
i.t.d.

◀ Donosy na ludność żydowską kierowane
do władz niemieckich.
▼ (ze zbiorów Instytutu Pamięci Narodowej)

Warszawa, 12.9.1940

W domu przy ul. Koszykowej Nr. 53 m. 38 mieszka żyd chrzczoney
W. H a l b e r , którego rodzice żydzi niechrzeni zostali usunięci
z domu przy ul. Koszykowej Nr. 51
Żyd ten , tak ja sędzę , działa na niekorzyść Niemiec, rozdaje
ulotki komunistyczne różnym znajomym i nieznanym. Pomaga mu w tym
jego kochanka i przyjaciele.
Mimo że fizjonomia jego zdradza semitę /jasny blondyn z dużym' nosem/
to jednak uchodzi za aryjczyka i nie nosi opaski żydowskiej.
Czuję się w obowiązku powiadomić o tem Władze, gdyż akcja ta
zatacza coraz szersze kręgi. Ulotkę taką dołączam do listu.

Heil Hitler !

Do
"Włóczęgów", "Gardystów"
w Łasku.

Donoszę iż niejaki Janusz Władysław mieszkaniec m. Łukowa
określanej wsi Łukowa, lat około 17-18, jest nosicielem
gardetok na terenie m. Łukowa. Rodzice jego nie wiedzą o jego zajściu, i po
zwolają mu wchodzić się po mieście gdzie swym kolegom rozdaje te
zakazane gardety.

Przyjaciel.

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Z mocy wyroków Sądu Specjalnego Cywilnego Okręgu
Warszawskiego — zostali skazani na śmierć oraz utratę praw
publicznych i obywatelskich praw honorowych:

1. ZDANOWSKI Tomasz-Stanisław, adwokat we Włochach,
za działanie na szkodę Narodu Polskiego w charakterze
konfidenta władz niemieckich (Gestapo).
2. RUTKOWSKI Franciszek, podmajstrzy Wodociągów i Kanalizacji
w Warszawie.
3. ŁĄCZYŃSKI Aleksander, b. sołtys gromady Osieck pow. Garwolin.
4. GIEDROYC-MORDASIEWICZ Maria Wanda, tłumaczka Dy-
rekcji Policji Kryminalnej w Warszawie, za szpie-
gowanie Polaków i denuncjowanie ich przed władzami nie-
mieckimi.
5. MAGALAS Eugeniusz, Ukrainiec, pracownik Urzędu Pracy w War-
szawie, za współpracę z okupantem w akcji wyłapywania
i wywożenia ludności polskiej na roboty przymusowe do
Rzeszy.
6. ROZMUS Antoni, plutonowy Policji Kryminalnej, funkcjonariusz
obozu karnego dla Polaków przy ul. Gęsiej w Warszawie.
7. WANDYCZ Zdzisław, sierżant Policji Kryminalnej, intendent obozu
karnego dla Polaków przy ulicy Gęsiej w Warszawie, za
znęcanie się nad osobami osadzonymi w obozie karnym
i wymuszanie od nich okupów.
8. PILNIK Bogusław Jan, zam. Warszawa, ul. Pierackiego 17,
za szantażowanie i wydawanie w ręce władz niemieckich
ukrywających się obywateli polskich narod. żydowskiej.
9. WIEHCINSKI vel WICHCIŃSKI Czesław, funkcjonariusz
Kolejowego Urzędu Śledczego w Warszawie, ul.
Chałubińskiego, za bezpodstawne ściganie działań popeł-
nianych na szkodę okupanta na terenach kolejowych i za
znęcanie się nad osobami zatrzymanymi na tych terenach

Z mocy wyroku Wojskowego Sądu Specjalnego w Warszawie został
skazany na śmierć:

10. GRZELAK Tomasz, zam. w Warszawie, za sprzedaż powierzonej
mu pod opiekę broni.

Wszystkie wyroki zostały wykonane przez zastrzelenie.

KIEROWNICTWO WALKI PODZIEMNEJ.

▲ Cywilne Sądy Specjalne (organ sądowy Polskiego Państwa Podziemnego) powstał w grudniu 1942 r.
Natychmiast po powstaniu przystąpiły do karania przestępców w tym szmalcowników.

Obwieszczenie o wyrokach śmierci wydanych wobec donosicieli, konfidentów, policjantów i szantażystów.
(ze zbiorów Instytutu Pamięi Narodowej)

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ bardzo zróżnicowaną motywację wydawania Niemcom ukrywających się Żydów przez Polaków – strach przed represjami, antysemityzm, chęć wzbogacenia się, demoralizacja
- ▶ stosowanie przez Niemców metody „kija i marchewki” – surowe kary dla Polaków za pomoc Żydom i nagrody za ich wydanie
- ▶ prowadzenie przez Niemców propagandy antyżydowskiej
- ▶ potępienie jakiegokolwiek formy uczestnictwa w zagładzie Żydów przez instytucje Polskiego Państwa Podziemnego

Czy wiesz, że...

- ▶ aby zachęcić Polaków do wydawania ukrywających się Żydów Niemcy wyznaczali nagrody pieniężne (w Warszawie 500 zł) lub w naturze – m.in. cukier (w okolicy Kraśnika 3-5 kg), alkohol, drewno na opał czy zboże (w powiecie grójeckim 100 kg żyta dla odznaczających się „specjalnie dobrymi wynikami”)
- ▶ szantażowanie Żydów przynosiło większe korzyści niż ewentualna niemiecka nagroda za ich denuncjację. Żądania okupu często ponawiano aż do wyczerpania się środków finansowych osób szantażowanych
- ▶ osoby szantażujące ukrywających się Żydów i pomagających im Polaków nazywano „szmalcownikami”. Słowo to wywodziło się z przedwojennego żargonu przestępczego od słów „szmalec”, „szmal” (szmalec – tłuszcz do smarowania) oznaczających pieniądze użyte bez stosowania przepisów prawa, związane z łapówkarstwem („smarowanie”). W czasie okupacji zaczęto tak określać pieniądze (lub inne korzyści) z okupu wymuszanego na ukrywających się Żydach lub pomagających im Polakach w zamian za odstąpienie od denuncjacji. Zjawisko szmalcownictwa było szczególnie rozpowszechnione w dużych miastach, gdzie istniały zorganizowane gangi szantażystów. Były też osoby, które robiły to indywidualnie i sporadycznie
- ▶ 18 marca 1943 r. Kierownictwo Walki Cywilnej podlegające Rządowi Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie ogłosiło, że „każdy Polak, który współdziała z ich morderczą akcją czy to szantażując, czy denuncjując Żydów, czy to wyzyskując ich okrutne położenie lub uczestnicząc w grabieży, popełnia ciężką zbrodnię wobec praw Rzeczypospolitej Polskiej i będzie niezwłocznie ukarany”. Egzekwowanie tego w warunkach okupacyjnych nie było łatwe, jednak od końca 1943 r. podziemne sądy wydawały wyroki śmierci i wykonywano egzekucje. Ponieważ ich ilość nie była tak duża, aby skutecznie odstraszyć od tego procederu, „Żegota” sugerowała ogłaszanie w prasie podziemnej fikcyjnie wykonanych egzekucji, na co jednak się nie zdecydowano. Przepiętwa przeciw Żydom były ścigane również w powojennej Polsce, jednak ich wykrycie i udowodnienie było trudne
- ▶ Niemcy nakładali obowiązek denuncjowania ukrywających się Żydów i uczestnictwa w ich wyłapywaniu na Polaków zatrudnionych w policji, funkcjonariuszy administracji lokalnej (np. sołtysi), a także członków straży pożarnej czy tzw. straży wiejskich. Z funkcji tych, a co za tym idzie z udziału w obławach na Żydów, nie można było zrezygnować. Zdarzały się przypadki karania (nawet śmiercią) za niewywiązywanie się z tego obowiązku

- ▶ ukrywający się Żydzi byli też ofiarami pospolitego bandytyzmu. Paradoksalnie, zdarzało się, że Niemcy karali Polaków za samowolne zabójstwo Żyda (a szczególnie za przejęcie ich mienia, które powinno stać się własnością Rzeszy), a nawet „szmalcowników” (m.in. za podszywanie się pod gestapo i korumpowanie urzędników niemieckich)
- ▶ zagrożeniem dla ukrywających się Żydów i udzielających im pomocy byli też inni Żydzi, którzy podjęli kolaborację z Niemcami lub załamali się w czasie śledztwa po schwytaniu

▶ Poświadczenia o pomocy (ze zbiorów Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie)

POŚWIADCZENIA URATOWANYCH O UDZIELONEJ IM POMOCY

Poświadczenia lokalnych komitetów żydowskich oraz poświadczenia uratowanych o pomocy udzielonej im przez Polaków.

68

Odpis.
Zaświadczenie.

Komitet żydowski
Bielsko-Biała
Mickiewicza 26-Tel.1489

My niżej podpisani Hugon i Juliusz Gutfreund repatrianci ze Złoczowa, obecnie zamiesz. w Bielsku przy ul. Mielkonej nr.5 poświadczamy niniejszym, że ob. Kula Jan ze Złoczowa obecnie zamieszkały w Bielsku Krakowskiej przechowywał nas bezinteresownie i ocalił nam życie i jeszcze 18 żydów podczas okupacji niemieckiej, naradzając sobie i swoją rodziną na największe niebezpieczeństwo, bo nawet na niebezpieczeństwo utraty życia swego i swoich najbliższych. Przechowywał nas bezinteresownie przez przeciąg 18-tu miesięcy. Tylko Jemu zawdzięczamy nasze życie.

Juliusz Gutfreund mp.
Hugon Gutfreund mp.

Bielsko, dnia 24 kwietnia 1946r.

Komitet żydowski w Bielsku stwierdza niniejszym, iż on Hugon i Juliusz Gutfreund są zarejestrowani w naszym Komitecie i że powyższe zaświadczenie własnoręcznie podpisali.

Hugon Bachner mp.

okr. piesz. Komitet żydowski
Bielsko-Biała
ul. Mickiewicza 26/26

Za zgodność z oryginałem: *[Signature]*

◀ Poświadczenia o pomocy.
(ze zbiorów Żydowskiego
Instytutu Historycznego
w Warszawie) ▶

OSWIADCZENIE

Ja niżej podpisany Fiterman Majer zam. w Lublinie przy ul. Czwartek 4 a oświadczam, że wiadomym mi jest, iż ob. Kida Józef zam. w wsi Kępa Rudnie ok. poczta Ulanów Woj. Rzeszowskie przechowywał w okresie okupacji siebie w zagrodzie rodziną żydowską z Ulanowa nazwiskiem Gerstner składającą się z ośmiu osób. Przechowując narażała swoje życie i rebił to zupełnie bezinteresownie. Prawdziwość powyższych danych stwierdzam swoim własnoręcznym podpisem.

Fiterman Majer

Lublin dnia 13 marca 1947 r.
L. dz. W.K.Ż. w Lublinie 325/47
Własnoręczny podpis ob. Fitermana Majera stwierdzamy.
Sekretarz
1-/Nisenbaum *[Signature]*

Przewodniczący
1-/K... *[Signature]*

Żydowski Komitet
w Lublinie

Warszawa, dn. 4/11 1946.8
889. 8
Waldstadt.
12.VIII.46.

Drogi Panie Piuski.

Do pierwszego mogł Jann zawiadomić że jestem Bogu Dzieki zdrowy. Bardzo mi drżi że przez taki długi czas nie od Pana nie otrzymałem. Ja bardzo czekałem na listy do Pana bardzo proszę aby Pan nie rzucał papieru i mi napisał. Obecnie znajduję się w domu dziecka, jest mi bardzo dobre. Mam nadzieję że skłóka wyjadę do kraju do Palestyny. Kiedy mi Pan pobrały bo może myślenie że już czas zapomniałem, ale wiecie mi że jeszcze o was nie zapomnę, i wasze dobre słowa są dla mnie i będę wspominał. Oby Bog dał jak najprędzej osiągnąć cel. Bardzo proszę o ile będzie mojej pracy odwdzięczyć się Panem.

Wasz nie zapominający był syn
Ciebieśki niedoli
Wagner Szalom
Wosz Fedile.

Uleony dla Broni Blima Dzie i Kari
Blima już wyjechał do Palestyny
ona was serdecznie pozdrawia.

Wosz Fedile
Szalom Wagner.

75

ŻYDOWSKI INSTYTUT HISTORYCZNY przy C. K. ŻYDÓW w POLSCE
יִיִדִישְׁטער היסטארישער אינסטיטוט צייט צ.ק. פון יידן אין פוילן
JEWISH HISTORICAL INSTITUTE at the CENTR. COM. of JEWS in POLAND

L. dz. 57/1899. - Warszawa, dn. 194 r.
Tomackie 5, tel. 869.59

Zaświadczenie.

Żydowski Instytut Historyczny w Warszawie na podstawie posiadanych dokumentów zaświadcza, że ob. Julian Duczek, zamieszkały w Wawrzyszewiu /Warszawa, poczta 45/ ukrywał w czasie okupacji niemieckiej w swym domku na Bielanych kilku Żydów. - Zaświadczenie niniejsze wydano dla przedłożenia Wydziałowi Opieki Społecznej przy C.K. Żydów w Polsce. -

Warszawa, dnia 12 stycznia 1948 r.

Sekretarz Gen. lny
/mgr. R. Gerber/ *[Signature]*

Dyrektor
/mgr. N. Blumental/ *[Signature]*

ŻYDOWSKI INSTYTUT HISTORYCZNY
PRZY CENTRALNYM KOMITECIE ŻYDÓW
W WARSZAWIE

728
80

Protokół

opisany dnia 31 marca 1947 w WKŻ. we Wrocławiu.

Obecni: podpisani.
Zgłasza się Jewduch Helena, lat 43, rodem ze Stanisławowa, obecnie zamieszkała w wsi Benkoicach, p. Broków pow. Wrocław i posi o przyznanie jej zapomogi, gdyż znajduje się obecnie w trudnych warunkach, a w czasie inwazji niemieckiej przechowywała u siebie małż. Cylę Weissberg, która w ucieczce przez zbiorami niemieckimi wyjechała do roku 1946. Gdy przyjechałam do Wrocławia oddałam ją do komitetu, który ją odesłał do domu dziecka w Piastoleśiu. Stamtąd ona wróciła do mnie, a ja ją odprowadziłam do komitetu. Stąd zebrał, jaktoś mi nieznany a obecnie przebywa u Jankla Rosenfelda.

Proszę o ile możliwości o pomoc odzieżową dla mojej córki, gdyż nie mogę jej kupić.

Po odczytaniu podpisano

Jedna Helena *[Signature]*

Świadek Cyla Weissberg, żarka rodem ze Stanisławowa lat 11, odpowiednio pouczona na zesłanie. Byłam małą dziewczynką, kiedy Niemcy zapędzili mnie, teusia i mamę na cmentarz żydowski w Stanisławowie. Mama kazała mi uciekać jak najprędzej i ja oraz jeszcze kilka osób uciekliśmy z cmentarza. Uciekłam do w pobliżu położonego domu Heleny Jewduch i prosiłam ją, by mnie schowała. Ona mnie przyjechała i przez 3 lata ja u niej przebywałam. Ona mnie karmiła, tak samo jak innych domowników. Później zaczęłam chodzić do szkoły, jako katolicka, a gdy nadeszła Czerwona Armia, wyjechałam wraz z Jewduchową do Wrocławia. Tam przebywałam jeszcze rok u Jewduchowej, a potem oddano mnie do domu dziecka w Piastoleśiu. Z Piastoleśia wróciłam do Wrocławia i stąd oddano mnie do Jankla Rosenfelda u którego teraz przebywam. Jewduchowa bardzo dobrze się ze mną obchodziła i traktowała mnie jak własne dziecko.

Wajsbert Leria *[Signature]*

KRYMINALNA
DATA 8/11/47 L.P. 5189

Niniejszym Wojewódzki Komitet Żydów w Olsztynie po przeprowadzeniu dochodzenia stwierdza, że ob. Dębnińska-Piorko Helena obróciła się bardzo dobrze z przedmiotowemu jej przez opiekę niemieckiego robotnika niemieckiego w ilościach daleko przewyższających potrzeby majątkowe. Robotnicy ci podczas pobytu w pow. Dębniński - Piorko nie byli niestety współpracownikami i mieli wolną wolę. Z pomocy Lutego Komitetu nie korzystali.

Przewodniczący: M. S. [Signature]

Tarnów, dnia 16 lipca 1946 r.

Zaświadczenie.

Pow. Komitet Żydowski w Tarnowie zaświadcza, iż ob. Banek Józef i córka Irma urodzeni w Tarnowie i tamże zamieszkali, przetrzymywali u siebie z narażeniem własnego życia podczas okupacji niemieckiej od września 1943 r. do stycznia 1945 r. t.j. 2 lata i 5 miesięcy pięć osób narodowości żydowskiej w najcięższej dla nich chwili.

Czynność tę spełnili całkiem bezinteresownie, bez żadnych korzyści materialnych co stwierdzają osoby uratowane:

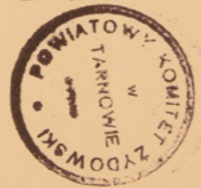
Betrűbnis Chaim .. *Betrűbnis Chaim*
 Betrűbnis Dora .. *Betrűbnis Dora*
 Betrűbnis Inga .. *Betrűbnis Inga*
 Lichtinger Sabina .. *Lichtinger Sabina*
 Rappaport Samuel .. *Rappaport Samuel*

Dokument ten wystawia się na wypadek, iż gdyby ob. Banek Józef i córka Irma potrzebowali jakiejś pomocy, prosi się o udzielenie im jej.

Za Komitet

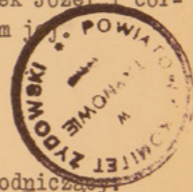
Sekretarz:

[Signature]

Przewodniczący:

[Signature]

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ po zakończeniu wojny koncentrowano się na zebraniu relacji ocalałych z Zagłady głównie w celu udokumentowania tej tragedii oraz ukarania sprawców
- ▶ w relacjach tych znajdowały się informacje o udzielających pomocy, ale nie były one wówczas eksponowane – w społeczeństwie polskim nie traktowano wówczas takich działań jako formy walki z okupantem
- ▶ poświadczenia o udzielaniu pomocy wydawano zazwyczaj dla Polaków, którzy znaleźli się w trudnej sytuacji, np. jako dowód w prowadzonym przeciwko nim postępowaniu sądowym lub argument dla uzyskania zapomogi
- ▶ uzyskanie poświadczenia było możliwe tylko wówczas, jeśli ratowany Żyd przeżył i złożył relację - część opuściła Polskę nie robiąc tego
- ▶ niektórzy uratowani indywidualnie starali się utrzymywać kontakt z udzielającymi pomocy i okazywać im wdzięczność

Czy wiesz, że...

- ▶ pierwszą instytucją zajmującą się dokumentowaniem Zagłady polskich Żydów była Centralna Żydowska Komisja Historyczna (jeden z organów Centralnego Komitetu Żydów Polskich) funkcjonująca w latach 1944-1947, najpierw w Lublinie a potem w Łodzi. Miała swoje oddziały w miastach wojewódzkich i innych większych skupiskach ludności żydowskiej. To one często wystawiały wówczas formalne poświadczenia o udzielaniu pomocy. Po jej rozwiązaniu dokumenty archiwalne przejął Żydowski Instytut Historyczny w Warszawie, który jest instytucją zajmującą się badaniami nad dziejami i kulturą Żydów w Polsce
- ▶ wiele poświadczeń związanych jest z sytuacjami, kiedy przeciwko ratującym prowadzony był proces sądowy. Informacje o tym docierały do Żydów, którzy starali się wstawić za Polakami, dzięki którym przeżyli wojnę. Pisali do sądów indywidualne pisma o udzielanej im pomocy przez oskarżonych lub posyłali zbiorowe oświadczenia świadków potwierdzane przez Żydowskie Kongregacje Wyznaniowe
- ▶ ciekawym tego typu przykładem, ukazującym skomplikowanie okupacyjnej sytuacji, jest sprawa Eugeniusza Niedzieli z Markuszowej (pow. strzyżowski), oskarżonego po wojnie o udział w zamordowaniu dwójki Żydów wiosną 1943 r. Prawdopodobnie wiązało się to z prowadzoną w okolicy akcją wyłapywania ukrywających się Żydów przez niemiecką żandarmerię, w wyniku której zabito w sąsiedztwie kilku Polaków podejrzewanych o udzielanie im pomocy. W aktach sprawy znalazły się oświadczenia, z jak najlepszą o nim opinią, Żydów, którzy ukrywali się w jego zabudowaniach gospodarczych do końca wojny (9 osób). Latem 1943 r. został w związku z tym aresztowany (ostrzeżeni Żydzi zdążyli się ukryć) i wysłany do obozu pracy. Fakt ten, ani oświadczenia uratowanych nie uchroniły go przed wyrokiem skazującym. Był więc karany za udział w zabójstwie Żydów, a równocześnie uhonorowany tytułem Sprawiedliwy Wśród Narodów Świata (w 1993 r.)

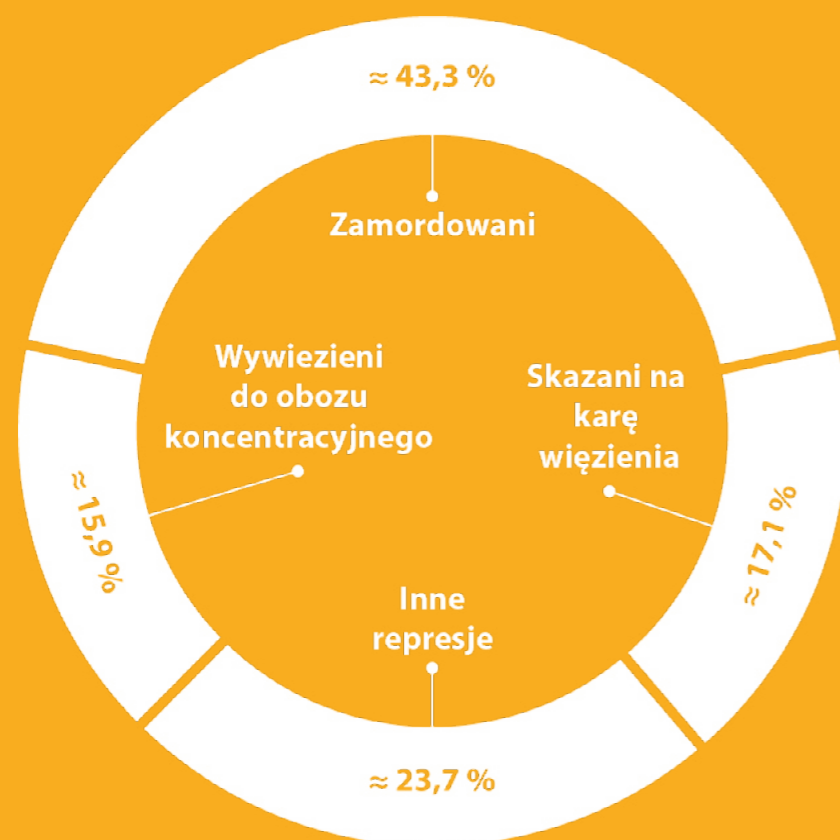
POLACY REPRESJONOWANI ZA POMOC ŻYDOM

Większość Polaków, którzy ratowali Żydów i zostało złapanych przez Niemców poniosło śmierć na miejscu lub zostało wysłanych do obozów koncentracyjnych. Tylko niektórzy z nich je przeżyli. Pozostali odbywali kary więzienia, wywożeni byli na roboty do Rzeszy, płacili wysokie grzywny i byli torturowani. Na wykresie tego typu represje ujęte zostały jako inne. Należy także pamiętać, że Niemcy stosowali różne formy represji jednocześnie (dla przykładu aresztowanie, bicie i karę grzywny czy umieszczenie w więzieniu lub w obozie koncentracyjnym). W diagramie dla jego przejrzystości wyodrębniono trzy końcowe i najczęściej stosowane represje niemieckie wobec Polaków.

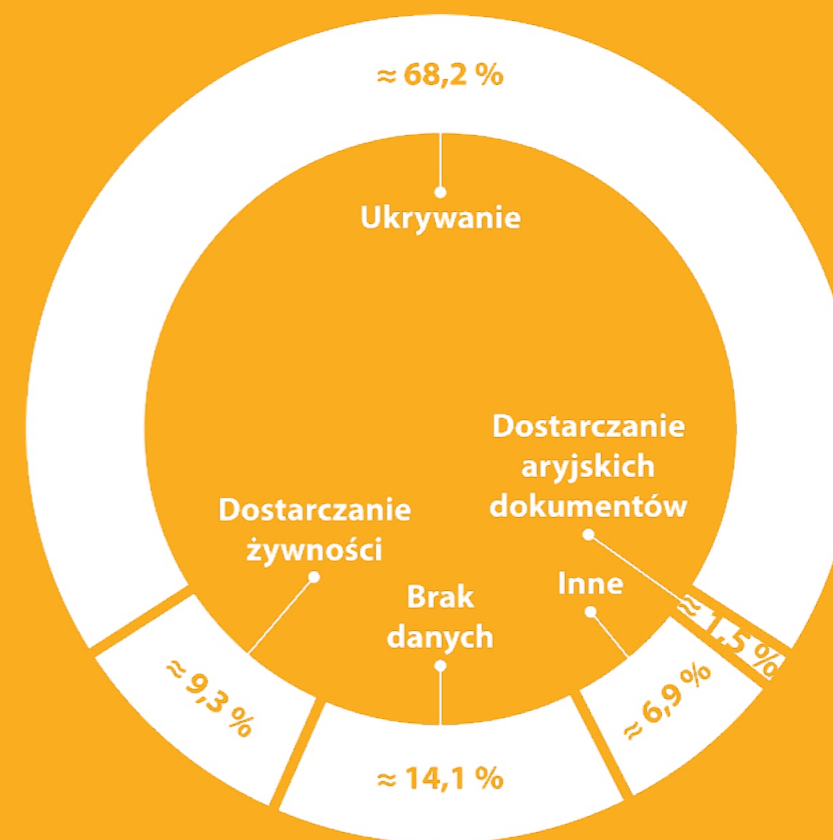
Jedną z podstawowych form pomocy na terenie okupowanej przez Niemców Polski było ukrywanie ludności żydowskiej. Równocześnie Polacy brali na siebie żywienie ukrytych u nich ludzi, a także zapewniali im minimum higieny osobistej. Dożywali także Żydów w gettach i obozach oraz wyrabiali im fałszywe dokumenty, dzięki którym Żydzi mogli uchodzić za osoby innej narodowości. W diagramie ujęto także inne formy udzielania pomocy jak: dostarczenie korespondencji i pieniędzy czy pomoc w ucieczce z gett. Dla przejrzystości na wykresie przedstawiono podstawowe rodzaje udzielanej pomocy, a niesprecyzowane jej formy oznaczono jako brak danych.

▼ Źródło informacji: Represje za pomoc Żydom na okupowanych ziemiach polskich w czasie II wojny światowej, red. Martyna Grądzka-Rejak, Aleksandra Namysł, IPN, Warszawa 2019

REPRESJE WOBEC POLAKÓW ZA POMOC ŻYDOM

FORMY POMOCY JAKIEJ POLACY UDZIELALI ŻYDOM

SPRAWIEDLIWI WŚRÓD NARODÓW ŚWIATA

Tytułem „Sprawiedliwy wśród Narodów Świata” do dnia 1 stycznia 2019 r. uhonorowano 27 362 osoby. Uhonorowani z krajów pozaeuropejskich (22 osoby) nie zostali uwzględnieni w wykresie.

● – narodowości z państw okupowanych przez III Rzeszę lub jej sprzymierzeńców

⤴ – narodowości z państw sprzymierzonych z III Rzeszą

⊖ – narodowości z państw neutralnych

✂ – narodowości z państw/terytoriów nieokupowanych będących w stanie wojny z III Rzeszą

6992	Polacy ●
5778	Holendrzy ●
4099	Francuzi ●
2634	Ukraińcy ●
1751	Belgowie ●
904	Litwini ●
867	Węgrzy ⤴
714	Włosi ⤴
660	Białorusini ●
627	Niemcy ⤴
602	Słowacy ⤴
355	Grecy ●
209	Rosjanie ●
139	Serbowie ●
138	Łotysze ●
118	Chorwaci ⤴
118	Czesi ⤴
110	Austriacy ⤴
79	Mołdawianie ●
75	Albańczycy ●
67	Norwegowie ●
66	Rumunii ⤴
49	Szwajcarzy ⊖
47	Bośniacy ●
24	Ormianie ✂
22	Anglicy ✂
22	Duńczycy ●
20	Bułgarzy ⤴
15	Słoweńcy ●
10	Macedończycy ●
10	Szwedzi ⊖
9	Hiszpanie ⊖
3	Estończycy ●
3	Portugalczyki ⊖
1	Luksemburczycy ●
1	Gruzini ✂

Liczba uhonorowanych nie odzwierciedla całej skali pomocy udzielanej Żydom podczas II wojny światowej. Tytuł Sprawiedliwy wśród Narodów Świata zostaje przyznany osobom na wniosek Żydów, którym udzielono pomocy.

Pomiędzy krajami w okupowanej Europie istniały istotne różnice w liczbie mieszkających tam Żydów, systemie okupacyjnym, stopniu zagrożenia dla osób, które pomagały ludności żydowskiej oraz wiele innych czynników, które wpływały na stosunek miejscowej społeczności do Żydów i możliwości ich ratowania.

◀ Źródło informacji:
<https://www.yadvashem.org/righteous/statistics.html>

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ na terenie okupowanej Polski represje za pomoc udzielaną Żydom były bardzo surowe i niejednokrotnie obejmowały całe rodziny
- ▶ nawet jeśli nie skazano kogoś na karę śmierci (lub „ułaskawiono”) i wysłano do obozu, często i tak pobyt tam kończył się śmiercią
- ▶ nie znamy pełnej liczby represjonowanych za pomoc Żydom, ani udzielających pomocy – bezpośrednio po wojnie nie prowadzono tego typu badań historycznych

Czy wiesz, że...

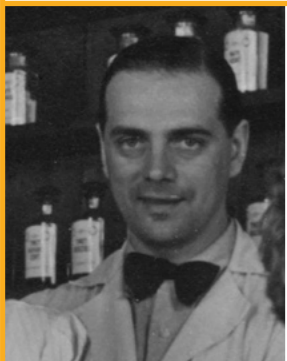

- ▶ Instytut Pamięci Narodowej we współpracy z innymi instytucjami prowadzi projekt naukowo-badawczy „Index Polaków zamordowanych i represjonowanych przez hitlerowców za pomoc Żydom”, którego pomysłodawcą i inicjatorem był krakowski Instytut Studiów Strategicznych. Efekty przeprowadzonych badań są przedstawiane w postaci bazy danych, publikacji, wystaw i konferencji. W styczniu 2020 r. w bazie „Index” znajdowało się ok. 20 tys. nazwisk osób udzielających pomocy i ok. 6 tys. represjonowanych z tego powodu.
- ▶ tytuł „Sprawiedliwy wśród narodów świata” jest najwyższą formą uhonorowania osób ratujących Żydów podczas II wojny światowej przez Państwo Izrael. Przyznawany jest od 1963 r. przez Instytut Pamięci Męczenników i Bohaterów Holokaustu Yad Vashem za pomoc, która nie przynosiła udzielającemu jej korzyści materialnych. Otrzymują go nie tylko pojedynczymi osoby, ale też całe rodziny, czy organizacje (np. Rada Pomocy Żydom krypt. „Żegota”). U honorowanym wręczany jest dyplom uznania i pamiątkowy medal z ich nazwiskiem.
- ▶ Instytut Yad Vashem ulokowany na Górze Pamięci w Jerozolimie, jest ogromnym kompleksem, muzeów, wystaw, archiwum, rzeźb i pomników otoczonym drzewkami upamiętniającymi Sprawiedliwych i opatrzonymi tabliczkami z ich nazwiskami. Powstał w 1953 r. decyzją parlamentu Państwa Izrael. Dokumentuje on historię narodu żydowskiego podczas Holokaustu, upamiętnia tragedię ofiar, pełni funkcje edukacyjne oraz wydawnicze. W 1996 r. w związku z brakiem miejsca zaprzestano sadzenia drzew, a nazwiska uhonorowanych umieszczane są na Ścianie Honoru w Ogrodzie Sprawiedliwych.
- ▶ wśród okupowanych przez Niemcy krajów, największy odsetek uratowanych Żydów był w Danii, państwie o łagodniejszym systemie okupacyjnym. W całej Danii mieszkało ich mniej więcej tyle, ile np. w powiatowym Pułtusk. Kiedy w 1943 r. Niemcy postanowili deportować Żydów, Duńczycy ewakuowali prawie wszystkich kutrami rybackimi do Szwecji. Na Górze Pamięci w Jerozolimie posadzono drzewo upamiętniające zbiorowo duński ruch oporu organizujący tę ewakuację.
- ▶ wiele informacji o Polakach ratujących Żydów zawierają portale internetowe „Życie za życie” <https://zyciezazycie.pl/> prowadzony przez IPN, „Polscy sprawiedliwi” <https://sprawiedliwi.org.pl/pl> prowadzony przez Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN oraz „Pamięć i tożsamość” <http://pamiecitozsamosc.pl/> prowadzony przez Fundację Lux Veritatis. Za ich pośrednictwem można też przekazać informacje o nie znanych dotąd przypadkach pomocy.

Moduł edukacyjny

Propozycja zadań dla ucznia

1. Podpisz osoby na zdjęciach i napisz w jakiej formie pomagały Żydom.

	Imię i nazwisko:
	Formy pomocy:
Imię i nazwisko:	
Formy pomocy:	
	Imię i nazwisko:
	Formy pomocy:
Imię i nazwisko:	
Formy pomocy:	

	Imię i nazwisko:
	Formy pomocy:
Imię i nazwisko:	
Formy pomocy:	
	Imię i nazwisko:
	Formy pomocy:
Imię i nazwisko:	
Formy pomocy:	

2. Jakie represje spotkały niżej wymienionych Polaków za pomoc udzielaną ludności żydowskiej?

Henryk Sławik .....

.....

Antoni Majkut .....

.....

Bronisława i Adam Kowalscy z dziećmi .....

.....

3. Podaj nazwę instytucji związanej z polskim rządem na uchodźstwie, której celem była pomoc ludności żydowskiej w okupowanym kraju i nazwiska 3 osób zaangażowanych w jej działalność

Nazwa: .....

Osoby: 1) ..... 2) ..... 3) .....

4. Podaj nazwę odznaczenia przyznawanego przez państwo Izrael za ratowanie ludności żydowskiej podczas II wojny światowej.

.....

Jak dużo Polaków otrzymało to odznaczenie (podaj dane z wystawy)? .....

Znajdź na stronie internetowej instytucji przyznającej to odznaczenie i wpisz aktualną liczbę Polaków, którzy je otrzymali .....

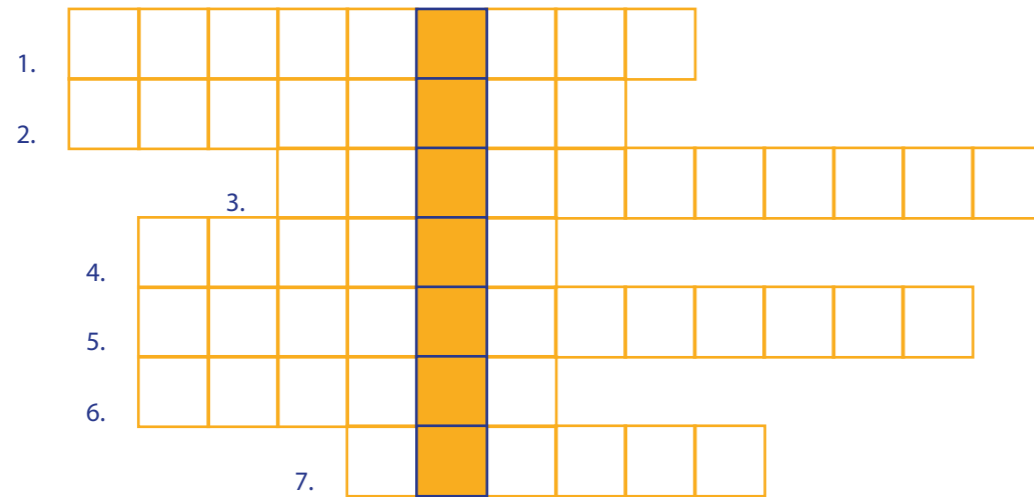
Spróbuj sformułować wniosek na temat różnicy między tymi liczbami .....

.....

.....

.....

5. Rozwiąż krzyżówkę

1. Wykonanie wyroku śmierci – pod okupacją niemiecką często zbiorowo i publicznie
2. Nazwisko pierwszego przewodniczącego Rady Pomocy Żydom „Żegota”
3. Popularne określenie osoby szantażującej ukrywających się Żydów (lub pomagających im Polaków) w celu uzyskania korzyści materialnych
4. Miasto na terenie dzisiejszej Ukrainy, w którym siostry Franciszkanek Rodziny Maryi ukrywały żydowskie dzieci w prowadzonym przez siebie sierocińcu
5. Określenie osób bezinteresownie udzielających pomocy Żydom podczas II wojny światowej
6. Nazwisko działacza społecznego, który podczas II wojny światowej organizował pomoc dla uchodźców z Polski na Węgrzech i uratował ok. 5 tysięcy polskich Żydów
7. Określenie krwawego, okrutnego sposobu sprawowania władzy, któremu poddawana była ludność polska i żydowska podczas okupacji niemieckiej

Wpisz hasło krzyżówki: .....

Napisz krótką informację o rodzinie, której nazwisko jest hasłem krzyżówki:

.....

.....

.....

.....

Praca z tekstem źródłowym

Tekst źródłowy nr 1

1947 sierpień 26, Katowice. Protokół zeznania Elżbiety Zwick

[...] Liczyłam lat 8, gdy wojna wybuchła. [...] Wtedy wyjechaliśmy na wakacje z bratem do babki do Przysietnicy obok Brzozowa powiat Krosno. Z powodu wojny byliśmy zmuszeni pozostać u babci, nie mogliśmy wrócić do rodziców. [...] Do 41 roku było jeszcze względnie spokojnie, lepiej jak w Katowicach i dlatego mamusia po wielu staraniach do nas przyjechała. W tym samym roku tatuś nielegalnie przekroczył granicę i również przyszedł do nas. Cieszyłam się bardzo. Żyliśmy więc razem z rodziną do roku 43-go. [...]

Pewnego dnia wyszło rozporządzenie, by się wszyscy Żydzi zebrali rano o 6-tej na stadionie. Zaryzykowaliśmy i nie poszli, przeczuwając, że nas tam czeka śmierć. Ukrywaliśmy się u znajomych gospodarzy po jeden, dwa dni. Musieliśmy podczas tej tułaczki się rozdzielić. Ja zostałam z ciotką, a brat z rodzicami. W ciągu dwóch tygodni byliśmy z ciotką u gospodarza Orłowskiego. Był on bardzo dobry, karmił nas, lecz bał się nas dłużej przechowywać. A więc poszliśmy dalej. Gnana tęsknotą za mamusią, poszłam sama, szukać rodziców tam, gdzie wiedziałam, że byli ukryci. Tego dnia była właśnie „akcja”. Rodziców nie znalazłam. Byli ukryci w lesie, ale na noc wrócili do tego gospodarza. Nocowaliśmy razem na strychu. Rano musieliśmy opuścić ten dom, bo bali się nas dłużej trzymać. Wróciłam z ojcem do ciotki, a rozdzieliłam się z mamą. Mamusia poszła z bratem i więcej już jej nie widziałam. Nie mogliśmy w tym miejscu dłużej zostać, ojciec poszedł przed siebie, a ja poszłam do nauczycielki do Izdebek.

Wiedziała, że mnie lubiła. Nauczycielka przenocowała mnie, nakarmiła, a następnego dnia posłała do probostwa do Chmielnika¹. [...] Nie znałam drogi, 40 km trzeba było błędzić, ale nie miałam innego wyjścia. [...] Wieczorem dotarłam do celu. Na probostwie opowiedziałam wszystko, wysłuchali mnie. Siostra księdza Krzywonosowa przygarnęła mnie do siebie. Było tam troje dzieci. Poczułam się nagle jak w raju, po tej strasznej tułaczce bez dachu nad głową. Traktowali mnie na równi z własnymi dziećmi, uczyli polskiego języka i posłali potem do szkoły. Uczyli mnie też katechizmu. Chcąc się dowiedzieć czegoś o moich rodzicach, wysłali posłańca do Brzozowa. Wówczas ustalono, że rodziców Niemcy zastrzelili. [...]

W tym czasie ciotka moja, powędrowała po strasznej dalszej tułaczce do Brzozowa, do brata księdza, a potem przyjechała furą do nas. Parę tygodni była u nas na probostwie, potem zaopatrzyli ją moi opiekunowie w papiery „aryjskie” i wysłali do matki księdza. Wszystko to zrobili zupełnie bezinteresownie. Jednak ciotka nie mogła tam długo pozostać i zgłosiła się na wyjazd do Niemiec na roboty. Tam się mniej obawiała rozpoznania przez znajomych jak w Polsce. Z Niemiec pisywała do mnie często. Żyłam bez większych zmian aż do oswobodzenia nas przez wojska sowieckie. [...]

¹ W oryginale jest „Brzozowej”; jednak z dalszego ciągu relacji, można wnioskować, że chodzi o Chmielnik w pow. rzeszowskim.

Tekst źródłowy nr 2

1985 luty 14, Rzeszów. Protokół przesłuchania świadka Zofii Gubernat na temat pomocy udzielonej przez nią, jej siostrę Helenę Wiśniowską oraz inne osoby narodowości polskiej Eli i Barbarze Zwick w Brzozowie, tejsze gminy, pow. Krosno

W czasie okupacji mieszkałam wraz z mężem w Brzozowie. Na początku lipca 1942 r. Niemcy przeprowadzili eksterminację ludności żydowskiej, zamieszkałej na terenie Brzozowa. Z transportu uciekła dziesięcioletnia dziewczynka o nazwisku Zwick. Pisowni tego nazwiska nie znam. Wszyscy wołali na nią Ela i sądzę, że takie miała imię. Przyjechała ona do Brzozowa wraz z rodzicami z Katowic. Ja znałam dobrze jej ciotkę o tym samym nazwisku, do której oni przyjechali. Rodzice tej dziewczynki ukrywali się w lesie wraz z trzynastoletnim synem. Ja w tym czasie mieszkałam razem z rodziną składającą się z ośmiu osób.

Gdy Ela przyszła do mnie i powiedziała, że rozstrzelują Żydów, a jej udało się uciec, to postanowiłam ją ukryć. Gdy wrócił mój mąż zapytał mnie, czy zdaję sobie sprawę, że narażam na rozstrzelanie ośmiu członków mojej rodziny, na co ja odpowiedziałam, że tak, ale czy mogę nie udzielić pomocy tej dziewczynce? On na to odpowiedział, że nie mogę. Postanowiliśmy ukrywać ją w dalszym ciągu w naszym domu, któregoś dnia przyszedł do mnie robotnik kopalni ropy Franciszek Pietryka i uprzedzał mnie, że dużo się mówi o tym, że ukrywam żydowskie dziecko, że wiadomość ta może dojść do Gestapo i wtedy wszyscy zginieją, łącznie z tą dziewczynką. Podjęłam z mężem starania ukrycia Eli w innym miejscu. Z pomocą przyszedł mi ks. Kuźniar, który w tym czasie przebywał w Chmielniku koło Rzeszowa. Zawiozła ją tam nauczycielka z Izdebek, której nazwiska dzisiaj nie pamiętam, zresztą była to wielka konspiracja i nie zależało mi wtedy na tym, aby znać jej nazwisko. Proboszcz Kuźniar mając księgi stanu cywilnego zapisał Elę jako własne dziecko, nadając jej imię Zofia Kuźniar. Na terenie Chmielnika nie była znana i wszyscy sądzili, że jest to córka księdza. W ten sposób uratowała swoje [życie]. Przez całą okupację mieszkała u księdza. Po wojnie podjęła naukę w liceum w Rzeszowie, a następnie skończyła medycynę. Aktualnie przebywa w Stanach Zjednoczonych. Podczas okupacji ciotka wyżej wymienionej dziewczynki, Barbara Zwick, ukrywała się we wsi Przysietnica, gdzie wcześniej mieszkała. Następnie ukrywała się u pracownika kopalni Orłowskiego w Starej Wsi. Nie pamiętam dokładnie daty, ale dowiedziałam się, że była przeprowadzona rewizja w mieszkaniu Orłowskiego przez Gestapo. W czasie tej rewizji Barbara Zwick uratowała się – jak to się potocznie mówi – „cudem”. Ukryła się w ostatniej chwili w szafie między ubraniami, i mimo że rewidujący gestapowcy otworzyli szafę, nie zauważyli jej obecności. Szukano wówczas nowego mieszkania, gdzie mogłaby się Barbara Zwick ukryć. Przyszła do mnie. Moja siostra Helena Wiśniowska posiadała dokumenty na to nazwisko, [a] ponieważ przed wybuchem wojny wyszła za mąż, posiadała również dokumenty na nowe nazwisko. Uradziliśmy w domu, że dokumenty mamy Barbarze i ona ucharakteryzuje się, by była podobna do mojej siostry. Między innymi rozjaśniłyśmy jej włosy. Na podstawie tych dokumentów jako Polka została skierowana na przymusowe roboty do Niemiec. Po wojnie otrzymałam od niej listy, że przebywa ona w Stanach Zjednoczonych. [...]

Źródło: AIPN, 392/524, k. 5-6v, oryginał, mps

Polecenia do tekstów

1. Na podstawie dokumentów źródłowych wypisz osoby udzielające pomocy i jej formy. W przypadku braku nazwiska użyj określenia pozwalającego na jednoznaczną identyfikację (np. gospodarz z ....).

Pomoc dla Elżbiety Zwick

Kto udzielał pomocy?	W jakiej formie?	Źródło informacji (nr tekstu źródłowego)

Pomoc dla Barbary Zwick

Kto udzielał pomocy?	W jakiej formie?	Źródło informacji (nr tekstu źródłowego)

2. Ile osób (zwróć też uwagę na członków rodzin) było zaangażowanych w uratowanie Eli i Barbary Zwick?

.....

Jak sądzisz, czy powyższe źródła wymieniają wszystkie takie osoby? Uzasadnij odpowiedź.

.....

.....

.....

3. Jakie informacje o udzielanej pomocy możemy uznać za pewne (potwierdzone w obu źródłach)?

.....

.....

.....

4. Wskaż przypadki rozbieżności w informacjach. Spróbuj wyjaśnić z czego mogą one wynikać?

.....

.....

.....

5. Wyszukaj w Internecie (np. na portalu sprawiedliwi.org) jakie są kryteria przyznawania tytułu „Sprawiedliwy wśród narodów świata”. Czy któreś z osób pomagających Eli lub Barbarze Zwick Twoim zdaniem (na podstawie analizowanych tekstów źródłowych) spełniły te kryteria? Sprawdź czy ich nazwiska znajdują się na liście i spróbuj sformułować wniosek na podstawie Twoich ustaleń.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Wybrana bibliografia

- ▶ Arczyński Marek, Balcerak Wiesław, *Kryptonim „Żegota”. Konspiracyjna Rada Pomocy Żydom 1942-1945*, Mińsk-Toronto-Warszawa 2009.
- ▶ Bartoszewski Władysław, Lewinówna Zofia, *Ten jest z ojczyzny mojej*, Warszawa 2007.
- ▶ Bielawski Waclaw, *Zbrodnie na Polakach dokonane przez hitlerowców za pomoc udzielaną Żydom*, Warszawa 1987.
- ▶ Bikont Anna, *Sendlerowa. W ukryciu*, Warszawa 2017.
- ▶ *Represje za pomoc Żydom na okupowanych ziemiach polskich w czasie II wojny światowej*, red. Martyna Grądzka-Rejak, Aleksandra Namysło, Warszawa 2019.
- ▶ Grynberg Michał, *Księga Sprawiedliwych*, Warszawa 1993.
- ▶ *Księga Sprawiedliwych wśród Narodów Świata, Ratujący Żydów podczas Holocaustu*, red. nac. Israel Gutman, Kraków 2009.
- ▶ Iranek-Osmecki Kazimierz, *Kto ratuje jedno życie... Polscy i Żydzi 1939-1945*, Warszawa 2009
- ▶ Isakiewicz Elżbieta, *Czerwony ołówek. O Polaku, który ocalił tysiące Żydów*, Warszawa 2003.
- ▶ Korczak Jerzy, *Karski. Opowieść biograficzna*, Warszawa 2010.
- ▶ Kunert Andrzej Krzysztof, *„Żegota” Rada Pomocy Żydom*, Warszawa 2002.
- ▶ Kurek Ewa, *Dzieci żydowskie w klasztorach. Udział żeńskich zgromadzeń zakonnych w akcji ratowania dzieci żydowskich w Polsce 1939-1945*, Lublin 2001.
- ▶ Kurpierz Tomasz, *Henryk Sławik. Biografia socjalisty 1894-1944*, Katowice-Warszawa 2020
- ▶ Leociak Jacek, *Ratowanie. Opowieści Polaków i Żydów*, Warszawa 2010.
- ▶ Madaj Karol, Żuławnik Małgorzata, *Proboszcz getta*, Warszawa 2010.
- ▶ Mieszkowska Anna, *Matka dzieci Holocaustu: historia Ireny Sendlerowej*, Warszawa 2004.
- ▶ Młynarczyk J.A., Piątkowski S., *Cena poświęcenia. Zbrodnie na Polakach za pomoc udzielaną Żydom w rejonie Ciepelowa*, Kraków 2007.
- ▶ *Kto w takich czasach Żydów przechowuje?... Polacy niosący pomoc ludności żydowskiej w okresie okupacji niemieckiej*, red. Aleksandra Namysło, Warszawa 2009.
- ▶ Pankiewicz Tadeusz, *Apteka w getcie krakowskim*, Kraków 2003
- ▶ *Relacje o pomocy udzielanej Żydom przez Polaków w latach 1939-1945*, t. 1-4, wybór i oprac. Sebastian Piątkowski, Lublin-Warszawa 2018–2020;
- ▶ Prekerowa Teresa, *Konspiracyjna Rada Pomocy Żydom w Warszawie 1942-1945*, Warszawa 1982.

- ▶ Rączy Elżbieta, *Sprawiedliwi wśród Narodów Świata: pomoc Polaków dla ludności żydowskiej w Małopolsce w latach 1939-1945*, Kraków-Rzeszów 2008.
- ▶ Rączy Elżbieta, *Pomoc Polaków dla ludności żydowskiej na Rzeszowszczyźnie 1939-1945*, Rzeszów 2008.
- ▶ Rączy Elżbieta, Witowicz Igor, *Polacy ratujący Żydów na Rzeszowszczyźnie w latach 1939–1945*, Rzeszów 2011.
- ▶ Szarek Jarosław, Szpytma Mateusz, *Sprawiedliwi wśród narodów świata. Przejmująca historia polskiej rodziny, która poświęciła swoje życie, ratując Żydów*, Kraków 2007.
- ▶ Szpytma Mateusz, *Sprawiedliwi i ich świat. Markowa w fotografii Józefa Ulmy*, Warszawa-Kraków 2007.
- ▶ Żbikowski Andrzej, *Karski*, Warszawa 2011.

Polecamy

do pobrania z internetu:

- ▶ edukacja.ipn.gov.pl
  - ▶ Infografika *Polacy ratujących Żydów pod okupacją niemiecką*
  - ▶ Pakiet edukacyjny *Polacy ratujący Żydów w latach II wojny światowej*, Warszawa 2008.
- ▶ przystanekhistoria.pl
  - ▶ Madaj K., Żuławnik M., *Proboszcz getta*, Warszawa 2010.

brozury z serii Patroni naszych ulic:

- ▶ Pawłowicz J., *Rotmistrz Witold Pilecki (1901–1948)*, Warszawa 2013.
- ▶ Mieszkowska A., *Irena Sendlerowa (1910–2008)*, Warszawa 2014.
- ▶ Wolszczak B., *Jan Karski (1914–2000)*, Warszawa 2015.

brozury z serii Bohaterowie Niepodległej:

- ▶ Łubczyk G., *Henryk Sławik*, Warszawa 2019.
- ▶ s. Teresa Antonietta Frącek RM, *Matka Matylda Getter*, Warszawa 2019.

artykuły:

- ▶ <https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/zydzy>

wystawy IPN Rzeszów do wypożyczenia:

- ▶ *Polacy ratujący Żydów w czasie II wojny światowej*; (29 paneli o wymiarach: 90x125cm, wystawa wewnętrzna/zewnętrzna, PL/EN)
- ▶ *Sprawiedliwi wśród Narodów Świata. Pomoc Polaków dla ludności żydowskiej w Małopolsce w latach 1939–1945*; (44 panele o wymiarach: 90 cm x 120 cm, wystawa wewnętrzna/zewnętrzna, PL/EN; EN/HE)
- ▶ „Czyny świadczą o człowieku” – *Polacy udzielający pomocy Żydom podczas Holocaustu na Kresach Wschodnich II RP*; (15 paneli o wymiarach: 90 cm x 120 cm, wystawa wewnętrzna/zewnętrzna)

warto odwiedzić:

- ▶ Muzeum Polaków Ratujących Żydów podczas II wojny światowej im. Rodziny Ulmów w Markowej

Wystawy elementarne IPN:

Do pobrania ze stron: ipn.gov.pl (zakładka: edukacja)
edukacja.ipn.gov.pl (zakładka: wystawy)

- ▶ *Polskie Symbole Narodowe*
- ▶ *Kresy - Ziemie Wschodnie Rzeczypospolitej*
- ▶ *Polski wysiłek zbrojny w I wojnie światowej 1914-1918*
- ▶ *Powstanie Wielkopolskie 1918-1919*
- ▶ *Powstania Śląskie 1919-1921 (PL/EN)*
- ▶ *Wojna z bolszewikami. Bitwa Warszawska 1920*
- ▶ *Traktat Ryski 1921 (PL/EN/ROS/UA/BY)*
- ▶ *Wojsko Polskie i jego tradycje 1918-1939*
- ▶ *Operacja polska NKWD 1937-1938 (PL/EN)*
- ▶ *Zbrodnia nieukarana – łagry sowieckie*
- ▶ *Wrzesień 1939. Polska wobec niemieckiej i sowieckiej agresji (PL/EN)*
- ▶ *Zbrodnia Katyńska 1940. Zagłada polskich elit (PL/EN/UA)*
- ▶ *Polacy w bitwie o Wielką Brytanię*
- ▶ *Cichociemni*
- ▶ *Powstanie Warszawskie 1944. Bitwa o Polskę (PL/EN)*
- ▶ *Polskie Państwo Podziemne (PL/EN)*
- ▶ *Polacy ratujący Żydów w czasie II wojny światowej (PL/EN)*
- ▶ *Zagłada Żydów europejskich (PL/EN)*
- ▶ *Niemieckie obozy zagłady*
- ▶ *Zbrodnie niemieckie i sowieckie na Polakach 1939-1945*
- ▶ *Sąsiedzka krew. Ludobójstwo wołyńsko-galicyskie 1943-1945 (PL/EN)*
- ▶ *Żołnierze Wyklęci. Podziemie niepodległościowe 1944-1963 (PL/EN)*
- ▶ *Podziemie niepodległościowe na Kielecczyźnie po 1944 r.*
- ▶ *Poznański Czerwiec 1956*
- ▶ *Krzyż – symbol wiary i wolności*
- ▶ *Walka o duszę narodu. Wokół Obchodów Milenium i Tysiąclecia 1956-1966/1967 (PL/EN)*
- ▶ *Marzec '68*
- ▶ *Bunt robotników. Grudzień '70 – luty '71*
- ▶ *Krok ku wolności. Protesty robotnicze w czerwcu 1976 r.*
- ▶ *Przełom. Sierpień 1980 i „Solidarność” (PL/EN)*
- ▶ *Stan wojenny 1981-1983 (PL/EN)*
- ▶ *Koniec PRL – rok 1989*

Baza wystaw elementarnych IPN jest stale rozbudowywana o nowe tytuły. Zachęcamy do śledzenia nowości.

**POLACY
RATUJĄCY
ŻYDÓW**
W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ

**POLES
RESCUING
JEWS**
DURING THE II WORLD WAR

Kontakt:

Oddziałowe Biuro Edukacji Narodowej IPN w Rzeszowie
ul. Słowackiego 18, 35-060 Rzeszów, tel. 17 860 60 54

Wypożyczenie wystaw: e-mail ewa.dziobak@ipn.gov.pl, tel. 17 860 60 54

**INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ**

Oddział w Rzeszowie